

”Toiset aiheet ovat seksikkäämpiä kuin toiset” –
MILLAISET TEKIJÄT MÄÄRITTELEVÄT
AKATEEMISEN VAPAUDEN LAPIN YLIOPISTOSSA

Pro gradu -tutkielma
Antti Eteläaho
0338138
Valtio-oppi
Ohjaaja: Mika Luoma-aho
Lapin yliopisto
2020

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: ”Toiset aiheet ovat seksikkäämpiä kuin toiset” – Millaiset tekijät määrittelevät akateemisen vapauden Lapin yliopistossa

Tekijä: Antti Eteläaho

Koulutusohjelma/oppiaine: Poliittikatieteet, valtio-oppi

Työn laji: Pro gradu -työ X Sivulaudaturtyö ___ Lisensiaatintyö ___

Sivumäärä: 69 + liitteet

Vuosi: 2020

Tiivistelmä:

Tutkielmani aiheena on millaiset tekijät määrittävät akateemista vapautta Lapin yliopistossa. Olen työskennellyt yliopistopolitiikan parissa, jolloin termiin akateeminen vapaus on törmännyt, mutta termiä ei ole sanoitettu auki. Tämän tutkimuksen tavoitteena on antaa akateemiselle vapaudelle määrittäminen, tuoda esiin millaiset tekijät vaikuttavat vapauteen ja tarkastella akateemisen vapauden tilaa.

Suomalaisessa yliopistopolitiikassa on viime vuosina noussut yhä vahvemmin halu saada yliopistoja tuottamaan innovaatioita. Yliopistojen tuotteistettu tieto asuu tutkijoissa, joita koskettaa akateeminen vapaus. Akateemisella kapitalismilla halutaan yliopistojen olevan kilpailukykyisiä kansainvälisillä markkinoilla, ja tämä on ohjannut yliopistoja profiloitumaan ja luomaan strategioitaan entistä enemmän markkinaohjautuvasti sen sijaan, että pohdittaisiin yliopistojen yleissivistävää tehtävää. Kilpailu näkyy tutkijoille nykyisin arkena, jossa kilpaillaan työpaikasta, rahoituksesta ja akateemisesta vapaudesta.

Tutkielmani aineisto koostuu yhdeksästä teemahaastattelusta, jotka olen toteuttanut Lapin yliopiston henkilöstöön kuuluville. Olen analysoinut haastatteluaineiston teorialähtöisen sisällönanalyysin avulla.

Olen tarkastellut tutkielmani teoriaosuudessa Isaiah Berlinin kahta vapauden käsitettä sekä Thomas Hobbesin vapauden ja välttämättömyyden suhdetta. Berlin määrittelee negatiivisen vapauden olevan vapautta jostakin ja positiivisen vapauden olevan vapautta johonkin. Haastatteluissa akateeminen vapaus nähtiin puhtaimmillaan olevan positiivista vapautta, jolloin tutkijat olisivat tutkimuksensa suhteen tutkimuksen ydintä määritteleviä toimijoita. Yliopistopolitiikan tullessa mukaan keskusteluun akateemisesta vapaudesta muodostui negatiivinen vapaus, jota alettiin puolustella uhkaavien esteiden edessä.

Suurin vaikutte koettuun akateemiseen vapauteen on ollut rahoituskilpailulla. Se on saanut tutkijoita hienosäätämään aiheita rahoittajille sopivimmaksi ja se on eri arvostanut tutkittavia aiheita ja siten tutkijoita. Akateemiseen vapauteen vaikuttaa myös tutkijan työntekijäasema, esimerkiksi vakituisella työsopimuksella olevalla tutkijalla akateemista vapautta on enemmän kuin määräaikaisella, vaikka Magna Carta -julistuksen perusteella vapauden kuuluisi olla kaikilla. Kaiken kaikkiaan akateemisen vapauden tilan voisi kuvailla olevan haavoitettu tällä hetkellä.

Avainsanat: vapaus, yliopistopolitiikka, akateeminen vapaus

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	4
2 AKATEEMINEN VAPAAUS JA SUOMALAINEN YLIOPISTO 2020-LUVULLA	7
2.1 Vapaus suomalaisessa yliopistossa.....	7
2.1.1 Yliopistojen itsehallinto.....	8
2.1.2 Yliopisto työpaikkana.....	10
2.2 Akateeminen kapitalismi	11
2.3 Yliopistojen profiloituminen ja kannusteet markkinatalouteen.....	14
3 VAPAAUS – POSITIIVINEN MYSTEERI	16
3.1 Kyvykkyys vapauteen, mutta vapauden irrallisuus yhteiskunnasta	18
3.2 Berlinin positiivinen vapaus – yhteiskunnan utopia vai totalitarismin prologi?	21
4 AINEISTO JA MENETELMÄ	24
4.1 Aineisto ja aineiston hankinta.....	24
4.2 Teorialähtöinen sisällönanalyysi menetelmänä	26
5 TUTKIJAMINÄ JA AKATEEMINEN VAPAAUS.....	28
5.1 Matka akateemisen vapauden ytimeen – kartanlukijana Isaiah Berlin.....	28
5.2 Yliopiston työntekijänä koettu akateeminen vapaus	33
5.3 Luottamus ja itsenäisyys tutkijan akateemisen vapauden virtauksina.....	37
5.4 Akateemisen vapauden subjektiivisuus	40
6 YLIOPISTOPOLITIikka JA AKATEEMINEN VAPAAUS	45
6.1 Akateeminen vapaus ja talous	45
6.2 Vapaus aiheen valintaan uhattuna	49
6.3 Tieteen julkisen arvostelun vaikutus koettuun akateemiseen vapauteen.....	53
6.4 Akateeminen vapaus yliopistopolitiikan jaloissa	56
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	60
LÄHTEET	65
LIITTEET	70

1 JOHDANTO

Termiin *akateeminen vapaus* törmää yliopistopolitiikan parissa jatkuvasti. Perustuslain 16.3. pykälän määrittelyn mukaan Suomessa on tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus. mutta termiä akateeminen vapaus ei laintekstistä kuitenkaan löydy (Perustuslaki 1999/731). Akateeminen vapaus kuitenkin tuntuu vaihtavan muotoaan ja se vaikuttaa sopivan tilanteeseen kuin tilanteeseen kuin akateemisen maailman kameleontti, mutta vapauden sanoittaminen on hankalaa myös akateemisessa ympäristössä työskenteleville tutkijoille (ks. Oulun yliopisto 2018). Akateemiseen vapauteen ja sitä määrittävään keskusteluun on viime aikoina liitetty paljon poliittisen päätäntävällän alla olevia termejä, kuten rahoitus, tulosvastuullisuus ja yliopiston tehtävä innovaatioiden kehittäjänä ja Suomen kansainvälisen kilpailukyvyyn nostajana. Akateemisen vapauden käsitteen epäselvyyden vuoksi ja yliopistopolitiikan kapitalisoitumisen kautta näen vapauden määrittelemisen ja laajemman katsauksen vapauden olotilaan aiheelliseksi sekä ajankohtaiseksi. Olen tämän vuoksi päättänyt tutkia, mikä tuo akateeminen vapaus on ja mitä se pitää sisällään. Tutkimusongelmani on seuraava: *Millaiset tekijät määrittävät akateemista vapautta Lapin yliopistossa?*

Kiinnostuin tutkimusaiheesta myös sen vuoksi, että olen saanut toimia yliopistopolitiikan parissa Lapin yliopiston ylioppilaskunnan edunvalvonta-asiantuntijana. Olen työtehtäväni kautta istunut erilaisissa yliopiston hallinnollisissa toimielimissä sekä saanut seurata yliopiston päätöksentekoon vaikuttavia tekijöitä. Usein päätöksien koskettaessa tutkijoita nousi esiin tutkijoiden akateeminen vapaus, mutta lähes koskaan termille ei annettu määritystä, että mitä sillä tarkoitetaan. Halusin tutkia tarkemmin, mistä on kyse, kun tutkija vetoaa akateemiseen vapauteensa ja millä asioilla tutkijan akateemista vapautta tänä päivänä ohjataan.

Pohdin tutkielmassani akateemisen vapauden jäsentämistä suhteessa vapauden teorialatauksiin. Olen käyttänyt vapauden määrittelyyn vapauden aiemmista tutkimuksista Isaiah Berlinin kahta vapauden käsitettä sekä Thomas Hobbesin Leviathan-teoksessa määrittelemää vapauden uomaa, jolla hän kuvaa vapauden ja välttämättömyyden suhdetta. Molemmat näistä ovat alansa klassikkoteoksia ja näistä molempia on käsitelty Sami

Syrjämäen vuonna 2018 toimittamassa kirjassa nimeltä *Vapaus* (Syrjämäki 2018), joka on toiminut omien vapauspohdintojeni lähteenä ja innoittajana. Kirjassa käsiteltiin vapautta muidenkin kuin Berlinin ja Hobbesin kautta, mutta valitsin nämä kaksi klassikkoa, koska niissä oli paljon ulottuvuuksia, joista akateemisen vapauden debatissa keskustellaan.

Yliopistopolitiikassa vapauden termin kiistely on kohdistunut nimenomaan väittelyyn akateemisesta vapaudesta ja rajoitetaanko sitä nykyisellä yliopistopolitiikalla. Tasavallan presidentti Sauli Niinistö puhui vapaudesta 28.2.2020 Turun yliopiston 100-vuotisjuhlassa. Niinistö sanoi puheessaan, että ”vailla vapautta ei ole tiedettä, tutkimusta eikä siten tietoakaan.” Niinistön mukaan vapautta ei kannata edes yrittää kahlita. Presidentti viittasi akateemisen vapauden toimivan myös opiskelijoiden kasvattajana. (Niinistö 2020.) Akateemisen vapauden puolesta on kirjoitettu viime vuosina useita kannanottoja ja julkaisuja, joista yksi on Sari Kivistön ja Sami Pihlströmin *Sivistyksen puolustus*. Kirjassa akateemiselle vapaudelle annetaan kaksi ilmenemismuotoa, institutionaalinen ja eksistentiaalinen. Institutionaalisena vapautena he käsittävät muun muassa edellä mainitun perustuslaillisen määrittelyn ja eksistentiaalisena vapautena akateemiseen elämäntapaan kuuluvan vapauden. Tarkastelen tutkielmassani niin institutionaalisia kuin eksistentiaalisia akateemisen vapauden ilmenemisen muotoja, mutta en ole tehnyt tarkoituksellista rajausta siitä, missä vaiheessa käyn keskustelua institutionaalisesta akateemisesta vapaudesta ja missä vaiheessa eksistentiaalisesta akateemisesta vapaudesta. Käsittelen akateemista vapautta kokonaisena ilmiönä, jonka sisälle palastelen aineistoni analysoinnin kautta erilaisia tekijöitä, jotka määrittävät vapautta. (Kivistö & Pihlström 2018, 147-152)

Tutkielmani rakentuu siten, että luon ensin katsauksen ilmiöluvun kautta akateemiseen vapauteen ja Suomen yliopistopolitiikkaan 2020-luvulla. Luvussa käyn läpi lain määrittämiä vapauksia akateemiselle vapaudelle, ja sitä, miten vapautta suojataan sitä kautta. Samalla yliopistopolitiikassa on korostunut yhä enemmän rahoituksellinen ohjaus ja yliopistojen kannustus strategiseen profilointiin ja osana profilointia perkaan luvussa läpi sitä, miten yliopistoja kannustetaan – ja lähes pakotetaan – mukaan akateemiseen kapitalismiin.

Tutkielmani teorialuvussa käyn läpi Berlinin kahta vapauden käsitettä sekä Hobbesin kuvailemaa vapauden ja välttämättömyyden suhdetta. Luon pohdiskelevan katsauksen siihen, mitä nämä klassikkoteoriat pitävät sisällään ja miten niiden kautta vapaus nähdään.

Pohdin luvussani myös sitä, miten Berlinin ja Hobbesin ajatukset vapaudesta sopivat akateemisen vapauden käsittelemiseen vapauden ilmiönä.

Tutkielmani analyysiluvuissa pohdin, millaisia tekijöitä haastatteluiden kautta nousi esiin ja mitkä tekijät määrittävät koettua akateemista vapautta. Olen jakanut analyysini kahteen eri päälukuun, joista ensimmäinen käsittelee tutkijaminää, eräänlaista subjektiivista vapauden kokijaa, joka tahtoo olla oman vapautensa herra. Toinen pääluke käsittelee puolestaan yliopistopolitiikan ja akateemisen vapauden suhdetta, jossa tarkastellaan sitä, onko tutkija todella oman vapautensa herra ja mitkä asiat vaikuttavat siihen, että hänet vapauden toimijasta ollaan pudottamassa toiminnan kohteeksi.

Palaan johtopäätöksissä vielä peilaamaan analyysin tuloksia Berlinin ja Hobbesin teorioihin. Tuon ilmi sen, mikä oli keskeisin havainto koskien akateemista vapautta määrittäviä tekijöitä. Johtopäätös-luvun lopussa teen lukijalle katsauksen siihen, miten jääkiekossa ja akateemisessa maailmassa on paljon samaa. Metaforan luominen akateemiselle vapaudelle on helpottanut minua hahmottamaan vapautta ilmiönä, joten haluan tuoda tutkielmani lopussa ilmi lukijalle saman metaforan, jonka kautta akateeminen maailma voi olla helpommin lähestyttävissä.

2 AKATEEMINEN VAPAAUS JA SUOMALAINEN YLIOPISTO 2020-LUVULLA

Määrittelen tässä luvussa akateemisen vapauden sekä suomalaisen yliopiston 2020-luvun tematiikkaa. Tarkastelen akateemista vapautta lainsäädännön sekä yleisten tiedepolitiikassa käytettyjen määritelmien kautta. Vapauden tematiikkaa avaan enemmän graduni teorialuvussa, luvussa kolme.

2.1 Vapaus suomalaisessa yliopistossa

Akateemisella vapaudella on yleisesti tarkoitettu tutkijoiden oikeutta tuottaa tietoa ilman pelkoa rangaistuksesta, esimerkiksi potkuista. Akateemisen vapauden on katsottu ulottuvan tutkijoiden kautta myös koko yliopistoon tietentuottajana. Akateemisen vapauden piirissä on tutkimuksen lisäksi ajateltu olevan niin opettaminen, oppiminen kuin taiteiden harjoittaminen. (Berdahl 1990, 171-172; Fuchs 1963, 431.)

Suomessa tiedon, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus ovat turvattu perustuslaissa. Perustuslain 16 pykälän kolmannen momentin mukaan ”tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu.” (Perustuslaki 1999/731.) Tämä perustuslain 16.3 § tarkoittaa muun muassa sitä, että tutkijalla on oikeus valita tutkimusaiheensa ja -menetelmänsä. Samoin opettajalla on oikeus valita opetusaiheensa ja -menetelmänsä. Myös opiskelijalle on turvattu opiskelijan vapaus. Opiskelijan oikeutta ottaa vastaan opiskelupaikka on rajoitettu vuoden 1997 yliopistolainuudistuksessa yhteen opiskelupaikkaan per alkava lukuvuosi. Perustuslakivaliokunta katsoi vuonna 1997 kuitenkin, että opiskelijoille pitää tämän vastapainoksi mahdollistaa opiskeleminen muissa tiedekunnissa siinä yliopistossa, missä hän on ilmoittautunut läsnäolevaksi. (Tuori 1999, 526; Perustuslakivaliokunta 1997, 2.)

Tämän edellä mainitun institutionaalisen vapauden ohella on olemassa tunnistettavasti eksistentiaalista akateemista vapautta, johon liittyy akateeminen elämäntapa. Samalla vapautteen sidotaan velvollisuus kunnioittaa akateemista elämäntapaa ja muita akateemisesta

vapaudesta nauttavia henkilöitä, kuten Kivistö ja Pihlström määrittävät, ”omistautua sille intellektuaaliselle työlle, jota varten yliopistoon on tultu.” (Kivistö & Pihlström 2018, 148-149.)

2.1.1 Yliopistojen itsehallinto

Yliopistojen perustuslaillinen itsehallinto (PL 121.3§) on oikeuskirjallisuudessa käsitteenä jaettu kahteen osaan, opetus- ja tutkimuspuoleen sekä talous- ja hallintopuoleen. Opetus- ja tutkimusitsehallinnosta, joka sisältää myös edellä mainitun akateemisen vapauden, on käytetty termiä ”akateeminen itsehallinto”. Taloudellisesta ja hallinnollisesta itsehallinnosta on käytetty puolestaan termiä ”institutionaalinen itsehallinto”. Lain tasolla itsehallinto tarkoittaa Suomessa sitä, että yliopiston omat hallintoelimet päättävät yliopiston sisäisestä toiminnasta. Yliopistoille myös tulee taata oikeus tulla kuuluksi heitä koskevien lakien valmistelussa. (Tuori 1999, 529.)

Vuonna 2010 voimaantullut uusi yliopistolaki muutti yliopisto-organisaatioita siten, että yliopistoista on tullut autonomisia yksiköitä, jotka vastaava muun muassa omasta taloudestaan. Vuoteen 2010 asti yliopistot olivat olleet niin sanottuja valtion tilivirastoja. Uuden yliopistolain lähtökohdat saatiin, kun Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) asetti vuonna 2005 työryhmän ”kehittämään opetusministeriön ja yliopistojen välistä tulosohjausjärjestelmää ja toimintamenorahoituksen muotoutumisperusteita sopimuskaudelle 2007-2009” (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2005). Työryhmälle asetetut tehtävät koskettivat muun muassa keinojen löytämistä yliopistojen profiilin ja strategioiden tukemiseen.

Edellä mainitun selvityksen pohjalta opetusministerinä toiminut Antti Kalliomäki (sdp) toivoi monen selvityksen esiin nostaman yliopistojen asemaan liittyvän ehdotuksen siirtyvän Suomen seuraavan hallituksen hallitusohjelmaan ja näin myös tapahtui (Miettinen, Muukkonen, Myrsky & Pohjalainen 2009, 23). Vuonna 2007 vallassa aloittanut Matti Vanhasen II hallitus linjasi hallitusohjelmassaan yliopistojen tulevaisuudesta muun muassa seuraavaa: ”Huippuosaamisstrategian osana luodaan tiede ja teknologianeuvoston linjausten mukaisesti strategisia huippuosaamisen keskittymiä yhteistyössä yrityssektorin kanssa.

Hallitus tukee kansainväliseen kärkeen tähtäävän huippuyliopiston muodostamista” (Valtioneuvosto 2007). Lopulta pääministeri Vanhasen II hallituksen iltakoulu 21.11.2007 vahvisti uuden yliopistolain lainvalmistelun tavoitteena olevan muun muassa laki, joka vahvistaa yliopistojen roolia innovaatiojärjestelmässä ja joka nostaa yliopistojen kilpailukykyä (Edilex 2007). Suomalainen yliopistopolitiikka oli täten tässä vaiheessa ottanut vahvan harppauksen kohti markkina- ja kilpailuyhteiskuntaa ja yliopistojen tehtävä valtiossa oli vahvasti sanallistettu yliopistojen tuottamien innovaatioiden kautta. Lopulta uusi yliopistolaki tuli Suomessa voimaan 1.1.2010.

Yliopistojen seuraaminen erilaisin indikaattorein ja niiden ohjaaminen on kansainvälinen ilmiö. Yliopistot ovat joutuneet jälkitekollisena aikana tunnustautumaan osaksi yhteiskuntaa, jolloin ne eivät voi enää olla omina yksikköinä eräänlaisessa norsunluutornissa. Tämä on johtanut valtioiden yhä vahvempaan haluun ohjata yliopistoja toimimaan yhteiskunnan kannalta mahdollisimman tuottavasti. Se on altistanut yliopistojen autonomisuuden yhteiskunnan päättäjien ohjattavaksi, jolloin autonomisuuden ja yhteiskunnan hyötyjen välillä on nähty horjuvaa tasapainoa. (Albornoz 1991, 205-206.)

Suomessa uuden yliopistolain voidaan katsoa noudattelevan yleistä kehitystä valtion taloudenhoidossa siirtymästä hyvinvointivaltioajattelusta kilpailukykyvaltioajatteluun. Suomessa 1990-luvun lama vaikutti erityisesti siihen, että valtio on alkanut nähdä itsensä talouden veneessä ”peräsimen kääntäjänä” pikemmin kuin ”soutajana”. Eli kilpailukykyvaltioajatteluun siirryttäessä vain kilpailevien yritysten katsotaan voivan tehdä päätökset investoinneista ja työllisyydestä. Jos investointeja ei tehdä, niin julkisten menojen leikkaus jää ainoaksi vaihtoehdoksi. (Sorsa 2017, 80.) Yliopistolain uudistuksen taustalla voi katsoa olevan yhdenlainen peräsimen kääntö, jolla pyrittiin kasvattamaan Suomen kilpailukykyä ja saamaan yliopistoja yhä enemmän innovoimaan, joka voisi nostaa yritysten investointihalukkuutta.

2.1.2 Yliopisto työpaikkana

Yksi uuden yliopistolain muutoksia oli myös se, että yliopistoissa palvelusuhteissa ollut tutkimus- ja opetushenkilöstö siirtyi virkasuhteista työsuhteisiin. Tämä lisäsi yliopiston hallinnon työnjohdollista valtaa yliopistojen sisällä. ”Tämä työnantajalle työsuhteessa kuuluva toimivaltakokonaisuus on laaja-alainen pitäen sisällään ratkaisut toiminnan organisoinnista, työn järjestelyistä, työhönnotosta ja työntekijän erottamisesta ja päätyen työnantajalle kuuluvaan väliaikaiseen etuoikeuteen säädösten ja sopimusten tulkinnassa. Tämä toimivalta siirtyisi henkilöstön työsuhteen ja yliopistolakiesityksen myötä aiempaa selvemmin yliopiston johdolle.” Yliopiston hallinnolle siirtyi siis muun muassa yritysmaailmasta tuttu, aiemman yliopistolain aikaista laajempi direktio-oikeus yliopistojen työntekijöitä kohtaan. Lain valmistelumateriaalin mukaan työsuhteen muuttaminen johtui yliopistojen toiminnan luonteen muuttumisesta tilivirastoista autonomiseksi yksiköiksi, mutta tälläkin muutoksella haettiin yliopistojen kilpailukyvyn vahvistamista. (Miettinen 2009; HE 2009/7.)

Lain valmisteluasiakirjoissa ei kuitenkaan nähty työsuhteen muutoksen vaarantavan perustuslaissa turvattua tutkimuksen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapautta. Mutta valmistelussa käytetyt termit jättävät palvelusuhteen osalta edellä mainittujen vapauksien turvaamisen melko löyhäksi eikä näille vapauksille anneta lain esitöissä myöskään mitään takeita. Esityössä kuitataan palvelusuhteen muuttamisen vaikutukset seuraavasti: ”Kansainvälinen käytäntö ja kehitys ei puolla sitä näkemystä, että tutkimuksen kriittisyys tai itsenäisyys vaarantuisi yliopistojen virkasuhteista luovuttaessa.” (Miettinen 2009; HE 2009/7.)

Yliopistolainsäädännön osalta lain esitöissä ja laintekstissä sanotaan yliopistoissa valloillaan olevien vapauksien olevan siis perustuslaissa (PL 16.3§) olevan tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus. Niin ikään perustuslaissa (PL 121.3§) määritetään myös yliopistojen itsehallinto, jota yliopistolain 3§:n mukaisesti käytetään tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapauksien turvaamiseen. Lainteksteissä ei kuitenkaan vapautta uloteta esimerkiksi solmitun työsuhteen ja työehtosopimuksen sisältöihin. (Perustuslaki 1999/731; Yliopistolaki 2009/448.)

Tiedon kaupallistuminen on tarkoittanut yliopistoissa ympäri maailmaa hallintotavan muuttumista yhä vahvemmin niin sanottuun uuden julkisjohtamisen (engl. New Public Management, NPM) -ajatteluun. Tämä ajattelu on tuonut markkinatalouden johtamismekanismit käytäntöön julkisen sektorin palveluorganisaatioissa. Vaikka suomalainen yliopisto on vuoden 2010 yliopistolain muutoksen jälkeen määritelty autonomiseksi muun muassa taloutensa suhteen, laskisin silti suomalaisen yliopiston olevan julkisen palvelun, koulutuksen tuottaja. Julkisella sektorilla uusi julkisjohtaminen on tarkoittanut tehokkuuden nostamista. Tämä on näkynyt muun muassa juuri valtioiden kiinnostuksena ohjata yliopistoja, mikä on johtanut siihen, että valtionhallinnot tarkkailevat yhä tarkemmin yliopistojen kustannuksia, laatua ja talouteen tuotettuja vaikutuksia muun muassa yliopistoista valmistuneiden osalta ja yliopistojen tuottaman tutkimuksen osalta. (Bleiklie 2018, 2.)

Vaikka yliopistot ovat uuden yliopistolain myötä taloudellisesti autonomisia, valtio ohjaa yliopistojen toimintaa rahoituksellisesti uuden julkisjohtamisen ajattelun mukaisesti. Julkista rahaa ja rahanjaon perusteena olevaa rahoitusmallia leimaa kilpailu. Yliopistot kilpailevat keskenään valtion perusrahoituspotista, joka vuonna 2019 on ollut 1,56 miljardia euroa erilaisten indikaattorien pohjalta (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2019). Rahoitusmallien käyttöönotto muutti yliopistojen rahoituspohjan ”korvamerkitystä määrärahoista tuloksiin perustuviin rahoitusmalleihin.” (Miettinen, Muukkonen, Myrsku & Pohjalainen 2009, 64.)

2.2 Akateeminen kapitalismi

Suomalainen korkeakoulutus on viime vuosina ottanut yhä suurempia harppauksia kohti yritysmäistä toimintaa. Korkeakoulutukselta odotetaan innovaatioita, joista olisi tukea valtion investointitoimintaan, joka puolestaan tuottaa työpaikkoja ja verotuloja – ja sitä kautta hyvinvointia. Yliopiston klassisena ideana on pidetty totuuteen pyrkimistä ja sillä kansan sivistämistä (ks. esim. Himanka 2018, 40). Diskurssina yliopistopolitiikassa tuntuu nykyisin kuitenkin enemmän törmäävään sanaan dynaamisuus kuin sanaan sivistys, kuten

vaikka Opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) vuonna 2021 käyttöönotettavan rahoitusmallin perusteluraportin otsikossa ”*Luovuutta, dynamiikkaa ja toimintamahdollisuuksia*” (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018). Myös vuosi 2020 alkoi Suomen korkeakoulukentällä Tampereen yliopiston innovaatioita pursuavalla mainoksella, joka aiheutti hämmästyksiä eri puolilla mediaa. Kauppalehdessä julkaistussa kaupallisessa yhteistyössä Tampereen yliopiston innovaatiopäällikkö Taru Pilvi kuvaili tämän päivän yliopistoa seuraavasti: ”Yliopisto on luovien, itseohjautuvien ja intohimoisesti alansa suhtautuvien ihmisten yhteisö. Sen sisälle tarvitsemme kuitenkin Future Findersin kaltaisia, eri alojen rajapinnoilla itsensä likoon laittavia ihmisiä, jotka ikään kuin sytyttävät pieniä innostuksen tulipaloja.” (Kauppalehti 2020.) Helsingin Sanomien NYT-liite otsikoi mainosta käsitelleen artikkelinsa seuraavasti: ”Tampereen yliopisto julkaisi tiedotteen, jossa melkein mikään lauseista ei tuntunut merkitsevän mitään - - . (Helsingin Sanomat 2020a)”

Yliopistojen tulorientoitumisesta ja vahvemman siteen solmimisesta elinkeinoelämään on käytetty termiä *akateeminen kapitalismi* (ks. esim. Kaidesoja & Kauppinen 2014). Iso sysäys suomalaisen yliopistopolitiikan yritysmäisyyteen ja akateemiseen kapitalismiin kääntymiseen voi katsoa tapahtuneen vuonna 2010, kun Suomessa astui voimaan uusi yliopistolaki. Uuden yliopistolain turvin yliopistoista tehtiin autonomisia, mutta samalla tulosvastuullisuus nousi, kun rahaa alettiin tuottaa muun muassa perusrahoituksen rahoitusmallin mukaisesti. Perusrahoituksen rahoitusmallin ehdoista säädetään yliopistolain 49§:ssä ja tarkemmin rahoitusmallin sisältö ja indikaattorit määritellään valtioneuvoston asetuksella. (Yliopistolaki 2009/448.)

Sanaparissa ”akateeminen kapitalismi” akateemisuus liitetään yhteen talousjärjestelmä kapitalismiin. Kapitalismin talousjärjestelmää tarkastellessa edellä mainittua, Suomen yliopistokenttään vahvasti ajettua, sanaa *innovaatio* on käsitelty kapitalismin puitteissa Joseph A. Schumpeter. Hänen mukaansa innovaatio tarkoittaa sitä, että ainekset, voimavarat ja mahdollisuudet yhdistyvät siten, että syntyy jotain taloudellisesti uutta. Hänen mukaansa ”luova tuho” on kapitalismin kehityksen avain. Hänen ajatuksissaan innovaatioiden kautta talous muuttaa itse itseään. Innovaatiot aiheuttavat Schumpeterin mukaan talouden suhdannevaihtelun, kun ne aiheuttavat kasvusykyä talouteen. Schumpeter satoi innovaatiot myös vahvasti luoton ottamiseen. ”Innovaation käyttöön ottava yrittäjä kuitenkin tarvitsee jo ennakoon pääomaa. Sen hän ottaa velaksi, jonka maksaa takaisin korkoineen myöhemmin.” (Kocka 2016, 18-19.)

Kun sanaparia tarkastellaan kokonaisuutena, akateemisella kapitalismilla tarkoitetaan tiedon kaupallista arvoa. Tieto on akateemisessa kapitalismissa kaupallinen arvo, jota voidaan ostaa, myydä tai sillä voidaan käydä kauppaa. Yhdysvaltalaisen professorin Kevin R. McClurenin mukaan IT-teknologian voi katsoa olevan yksi tekijä, miksi yliopistoille tiedosta tuli kaupan väline. Yliopistot yhä enemmän markkinoivat ja myyvät koulutusohjelmiaan ympäri maailman, kun etäosallistuminen on helpompaa. Akateeminen kapitalismi on myös keskittänyt yliopistossa valtaa keskushallintoon, koska hallinto on linkittynyt suuremmin yliopiston liikevaihtoon kuin tiedekunnat. (EdSurge 2019.)

Akateemisessa kapitalismissa yliopistot käyvät keskenään kilpaa tiedon kaupasta, sillä vapaat markkinat ja kilpailu ovat yksi kapitalismin piirteistä. Yliopistot kilpailevat keskenään muun muassa erilaisissa rankingeissa. Näihin ranking-kilpailuihin maailman suurimmat yliopistot käyttävät mittavasti rahaa. Luottoluokittaja Moody's laski osan Iso-Britannian yliopistojen luottoluokituksia marraskuussa 2019 sen vuoksi, että yliopistot olivat ottaneet yhä enemmän lainaa pystyäkseen muun muassa kilpailemaan opiskelijoista. (The Telegraph 2019.) Kuten aiemmin yllä kuvailin Schumpeterin talousopissa mainittujen innovaatioiden vaikutusta talouteen, ajattelisin tässä sen tarkoittavan sitä, että britannialaiset yliopistot ottavat lainaa, jonka he ajattelevat tulevaisuudessa maksavan tuotoillaan takaisin. Tuottojen ajatellaan kertyvän siitä, että yliopistot saavat mahdollisimman korkean tiedontuotannon kautta enemmän markkinapotentiaalia tuotteelleen, eli uudentavalle tiedolle, innovaatioille, joita yliopistot kauppaavat. Sama ajatuskulku ja suunta lienee olemassa myös Suomen yliopistokentässä, jossa yliopistojen OKM:n perusrahoituksen rahoitusmallin ulkopuolisen täydentävään rahoituksen, erityisesti profiili- ja hankerahoituksen, ja yliopistojen tekemän varainhankinnan suhde yliopiston tuloihin kasvaa. Perusrahoituksen määrän laskemiseen vaikutti vahvasti ainakin pääministeri Juha Sipilän hallitusohjelman leikkaukset yliopistoon. Esimerkiksi Helsingin yliopistossa täydentävään rahoituksen osuus yliopiston budjetista on kasvanut joka vuosi vuodesta 2010 lähtien (Hämeri 2018). Uuden yliopistolain myötä omasta taloudestaan vastuuta ottaneet yliopistot pyörivät yhä kuitenkin pääosin julkisen rahan turvin. Yli 60 % yliopistojen tulo puolen rahoituksesta tulee valtiolta (Aarrevaara, Wahlfors & Dobson 2018, 5).

2.3 Yliopistojen profiloituminen ja kannusteet markkinatalouteen

Kun jostain tahosta voidaan puhua organisaationa, tarkoittaa se tuolle taholle identiteetin omistamista. Identiteetti tarkoittaa autonomian tunnistamista ja rajojen sekä resurssien määrittelyä. Identiteettiin kuuluu myös idea siitä, että on jollain tapaa erityinen. (Brunsson & Sahlin-Andersson 2000, 723.) Suomalaisten yliopisto-organisaatioiden kehityksessä identiteetin löytymisen yhtenä osana voi pitää profiloitumista. Profiloituminen nähdään yhä tärkeämpänä osana yliopiston toimintaa. Esimerkiksi Talouspolitiikan arviointineuvoston raportissa vuonna 2018 yliopistojen rehtorit näkivät tavoitteekseen yliopistonsa profiloimisen. Profiloitumiseen vaikuttaviksi tekijöiksi rehtorit mainitsivat yliopiston vahvuudet tutkimuksessa ja toimintaympäristön tuomat vaatimukset koulutuksessa. (Seuri & Vartiainen 2018, 34.) Yliopistot pyrkivät siis olemaan jollain tapaa erityisiä ja erilaisia yksiköitä kuin toiset yliopistot. Yliopistojen johto ajattelee profiloitumisensa sisäisen dynamiikan kautta eikä yliopistojärjestelmän kautta, eikä yliopistojen rehtorit myöskään nähneet edellä mainitun raportin aineiston perusteella tarvetta pohtia muiden yliopistojen strategisia valintoja. Yliopistojen rehtorit näkivät yliopistot kattavan yliopistojärjestelmän rakenteiden kehittämisen OKM:n vastuualueeksi. Rehtorien mukaan OKM:n vaikutte yliopistojen profiileihin tulee ennen kaikkea maisteritutkintoihin OKM:n määrittelemien alakohtaisten kiintiöiden kautta. (Seuri & Vartiainen 2018, 35.)

Vuonna 2021 voimaanastuvan rahoitusmallin perusteissa yliopistojen profiloitumiselle asetetaan seuraavaa toive: ”Yliopistojen profiloituminen vahvuusalueilleen tulisi olla sellaista, että se olisi myös Euroopan ja globaalin korkeakoulutusalueen mittakaavassa edukseen erottuvaa ja houkuttelevaa” (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018, 38). Raportissa edellä mainitun lauseen jälkeen lähes välittömästi myös tuodaan yhä vahvemmin tiedon kaupallistuminen ja akateemiseen kapitalismiin kannustaminen suomalaisille yliopistoille selväksi.

OKM:n raportti käyttää tiedon kaupallistumisesta termiä *koulutusmarkkinat*. ”Muun muassa visiovalmisteluun kytkeytyvillä lainsäädäntömuutoksilla on annettu mahdollisuuksia kansainvälisillä koulutusmarkkinoilla toimimiseen ja sitä kautta lisäresurssien saamiseen kansalliseen koulutusjärjestelmään (esim. tilauskoulutustoiminta).” (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018, 38.) Arvioisin, että OKM:n rahoitusmallin perusteluraportti tulee

kytkeneeksi täten – tai vähintään pyrkii kytkemään – yliopiston profiloitumisen yhä selvemmin eräänlaiseksi yliopiston brändiksi, jonka avulla yliopiston tulisi pyrkiä myymään omaa tarjontaansa koulutusmarkkinoilla.

Talouspolitiikan arviointineuvoston raportissa OKM:n vastuualueelle jätetyn suomalaisen yliopistojärjestelmän rakenteiden kehittämisen ja kansainvälisille koulutusmarkkinoille tähtäämisen kannalta lienee hivenen ongelmallista se, että rehtorit ajattelevat johtamansa yliopiston profiilia yliopiston sisäisen dynamiikan kautta miettimättä muiden yliopistojen strategioita. Tähän yhtenäisemmän suomalaisen yliopistojärjestelmän brändin luontiin kansainvälisille koulutusmarkkinoille OKM mainitsee rahoitusmallin perusteluraportissaan seuraavan ohjauskeinin: ”Strategiaperusteisesta rahoituksesta muodostuu korkeakouluille kannuste tehdä yhteistyössä profilointia ja siihen perustuvaa työnjakoa.” (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018, 38.) Yliopistojen rehtorien mukaan profilointiin kuitenkin ei juuri taloudelliset seikat keskeisesti vaikuta. Samalla rehtorit kuitenkin tulkitsevat rahoitusmallin indikaattorien olevan OKM:n viestintää siitä, millaisia suoritteita yliopistoilta odotetaan. OKM lisäkin vuonna 2021 voimaantulevassa rahoitusmallissa juuri strategisen rahoituksen painoarvoa kolme prosenttiyksikköä yhteensä 15 prosenttiin jaettavasta perusrahoituksesta, kun indikaattorin arvo vuonna 2017 voimaantulleessa yliopistojen rahoitusmallissa on ollut 12 prosenttia. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2015; Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018; Seuri & Vartiainen 2018, 34.)

Vuonna 2017 käyttöön otetun yliopistojen perusrahoituksen rahoitusmallin indikaattorien perusteluraportissa ei mainita kertaakaan sanaa *koulutusmarkkinat* (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2015).

3 VAPAAUS – POSITIIVINEN MYSTEERI

Vapaus on poliittisesti kiistelty aihe, mutta termin positiivisen lauseen vuoksi usein syytetyn viitta lankeaa vapautta puheissaan rajoittavalle taholle. Vapautta on tavoiteltu ja vapaudesta on kirjoitettu maailman historiassa aina antiikin ajoista lähtien, joten siitä on olemassa useita erilaisia käsityksiä. Vapauden diskurssiin ei silti usein perehdytä, vaikka siitä puhutaan tai vaikka se olisi poliittisen väennön keskiössä. Tämä on johtanut siihen, että vapauden termistö ja vapauden määrittely on yhä epäselvempää, kun positiivinen lause on tehnyt halun liittää vapauden terminä useisiin erilaisiin sivumerkityksiin. (Syrjämäki 2018, 7; Connolly 1993, 140.)

Olen päättänyt keskittyä tutkielmassani pohtimaan vapauden teoriaa Thomas Hobbesin sekä Isaiah Berlinin vapauden teorioiden kautta. Valitsin heidät graduni vapausteorian lähtökohdiksi sen vuoksi, että mielestäni heidän vapauskäsitteissään on paljon heijastuspintaa niihin keskusteluihin, joita käydään akateemisesta vapaudesta. Esimerkkinä tästä käytän Sari Kivistön ja Sami Pihlströmin jakoa institutionaaliseen ja eksistentiaaliseen akateemiseen vapauteen. Kivistö ja Pihlström määrittävät institutionaalisen vapauden olevan sellaista, että mikään ulkopuolinen taho ei puutu esimerkiksi tutkimusaiheiden määrittelyyn. Tämä vastaa hyvin myöhemmin esittelemääni käsitystä Berlinin negatiivisesta vapaudesta. Eksistentiaalinen akateeminen vapaus Kivistön ja Pihlströmin mukaan tarkoittaa ihmisten tapaa elää ja olla akateemisessa maailmassa, jolloin eksistentiaalinen vapaus on sisäistä vapautta. Eräänlaista vapautta olla oman itsensä herra, joka viittaa puolestaan Berlinin positiiviseen vapauteen, minkä myös määrittelen tässä luvussa. Kivistö ja Pihlström mainitsevat myös itse negatiivisen ja positiivisen vapauden aspektit myöhemmin akateemisesta vapaudesta kuvatessaan. Hobbesin valintaa perustelen sillä, että akateemiseen vapauteen liitetään eräitä välttämättömyyksiä, jotta se voisi toteutua, kuten Kivistön ja Pihlströmin määrittelemä velvollisuus omistautua intellektuaaliselle työlle. (Kivistö & Pihlström 2018, 147-149.)

Thomas Hobbesin Leviathania pidetään hänen merkittävimpänä teoksenaan, jossa hän käsittelee teoreettisesti yhteiskuntasopimusta ja yhteiskuntaa, jota hallitsee valistunut diktaattori (Syrjämäki 2018, 10). Hobbesin Leviathanissa käsitellään myös paljon ihmisen

vapautta, joka tapahtuu ennen kaikkea alamaisen vapauden kontekstoinnin kautta. Hobbesin mukaan ”vapaa ihminen on se, jota ei estetä tekemästä mitä hän tahtoo tehdä niissä asioissa, joita hän voimansa ja taitonsa mukaan pystyy tekemään.” (Hobbes 1999, 190.)

Isaiah Berlin on määritellyt vapauden kahden käsitteen kautta. Ensimmäinen Berlinin vapauden käsite on negatiivinen vapaus. Negatiivisella vapaudella Berlin käsittää vapauden ihmisen tai ihmisryhmän toiminnalle oman halunsa mukaisesti ilman muiden puuttumista. Toinen Berlinin määrittelemä vapauden käsite on positiivinen vapaus. Positiivisen vapaus voidaan käsittää Berlinin mukaan vastauksena seuraavaan kysymykseen: ”Kuka on se hallinnan tai asioihin puuttumisen lähde, joka voi määrätä jonkun olemaan tai tekemään jotakin nimenomaista eikä jotakin muuta?” Berlinin mukaan positiivinen vapaus perustuu ”yksilön toiveeseen olla oma herransa.” Ihminen haluaa olla toimija, ei toiminnan kohde. Berlinin tiivistys vapauksien määrittelykselle on se, että negatiivinen vapaus on *vapautta jostakin* ja positiivinen vapaus *vapautta johonkin*. (Berlin 2001, 56-57.)

Esimerkiksi Jürgen Habermasin mukaan yliopistojen idea on nykyisin kuin tyhjä kuori ja yliopistojen nykyinen merkitys perustuu sille annettuihin tehtäviin eikä yliopiston ideaan. Yliopistoissa akateeminen vapaus kuitenkin nauttii vahvaa jalansijaa ja siitä pidetään kiinni, ja tavoitteellisuuden voi osittain nähdä haittaavan akateemista vapautta. Haittaa perustellaan muun muassa Immanuel Kantin ajatuksiin pohjautuen siten, että ylimmän opetuksen hyvyttä ei kukaan voi todella tietää ja siksi sen kuuluisi olla vapaata hallinnollisista malleista. (Himanka 2018, 9-10, 43.) Tarkastelen tutkielmassani sitä, miten haastateltu henkilöstö sanoittaa tämän päivän koettua akateemista vapautta vasten edellä mainittuja Berlinin ja Hobbesin klassikoita. Käyn näiden klassikoiden ja aineiston kanssa keskustelua läpi tutkielmani aineistokappaleiden. Samalla teen analyysia siitä, miten akateemisen vapauden voisi sanoittaa peilaten haastatteluissa kerrottua kuin miten Berlin ja Hobbes ovat käsitelleet vapauden käsitettä yleensä tutkimuksissaan.

3.1 Kyvykkyys vapauteen, mutta vapauden irrallisuus yhteiskunnasta

Berlinin negatiivinen vapaus ennen kaikkea puuttuu vapauden rajoittamiseen. Valinnalle on negatiivisen vapauden käsitteen pohjalta aiheutunut este. Berlinin mukaan ”pelkkä kyvyttömyys saavuttaa tavoite ei vielä merkitse poliittisen vapauden puuttumista.” (Berlin 2001, 48.) Hobbesin teksteistä on nähtävissä hivenen eri näkökulmasta keskustelua täydentävä ajatuksenkulku kuin Berlinillä. Hobbesin mukaan vapaudesta ei voida edes keskustella, mikäli kyseessä on este tai kyvyttömyys, joka on *kappaleen* rakenteessa. Silloin kappale ei ole kykeneväinen liikkumaan ilman jotain riippuvuutta, kuten vesi ilman uomaansa. Kun sanotaan, että tällainen tietyissä olosuhteissa kyvykkyyden saava kappale tahtoo vapautta, niin Hobbesin mukaan kappale ei tahdo itseasiassa vapautta, vaan se tahtoo kykyä liikkua. (Pettit 2005, 138.) Eli Hobbesin mielestä kyvyttömyys toimia täytyy erottaa vapauden pienuuden tai suuruuden määrittelevästä keskustelusta. Hän ei kuitenkaan määrittele poliittisen vapauden määrää tai kokonaan katoamista suhteessa kyvykkyyteen, kuten Berlin. Hobbes asettaa vapauden määrittelyssään tietyt ehdot vapauden toteutumiseen, jotka ovat seuraavat: 1) esteettömyys tahdon toteutumiselle ja 2) ihmisen voimavarat ja taidot riittävät vapauden toteutumiseen. Hobbesin mielestä vapautta voi kuitenkin olla vain kappaleilla, joilla on liikevoimaa. Tästä hän antaa muun muassa seuraavat esimerkit: ”Kun siis sanotaan esimerkiksi, että tie on vapaa, ei tarkoiteta tien vapautta, vaan niiden, jotka kävelevät sitä pitkin pysäytyksettä.” tai ”- - vapaa tahto - - ihmisen vapaus, jota on siinä, että hän ei kohtaa mitään estettä tehdessään sitä, mihin hänellä on tahto, halu tai taipumus.” (Hobbes 1999, 190.)

Berlinin poikkeavan ajatuksen Hobbesin käsityksestä vapauden ja ehdottoman kyvykkyyden suhteesta löytää siitä, kun tarkastelee sitä, miten Berlin käsittelee teoriassaan taloudellisen kyvykkyyden ja vapauden suhdetta. Hänen mukaansa maksukyky tai maksukyvyttömyys ei johda suoraan vapaudettomuuteen. Hänen mukaansa vapaudesta ei voi keskustella silloin, jos taloudelliset lähtökohdat asetettaisiin määrittelemään vapautta. ”Jos köyhyyteni vaikuttaa kuin sairaus ja estää minua ostamasta leipää, maksamasta maailmanympärimatkaa tai saamasta asiaani tuomioistuin käsiteltäväksi samalla tavoin kuin jalkavamma estää minua juoksemasta, tällaista kyvyttömyyttä ei ole luontevaa kuvata minkäänlaiseksi vapaudettomuudeksi.” Ainoastaan silloin taloudellinen kyvyttömyys tulee osaksi vapauskeskustelua, kun kyse on siitä, että maksukyvyttömyys johtuu siitä, että joku taho tai

tahot ovat ”pakottamalla” saaneet juuri tämän kyseisen henkilön maksukyvyttömyyden tilaan. Silloin tosin kyse ei ole terminä taloudellisesta vapaudettomuudesta, vaan taloudellisesta orjuudesta. (Berlin 2001, 48.)

Hobbes kirjoittaa Leviathanissa vapauden sekä pelon ja välttämättömyyden yhteen sopimisesta. Hobbesin mukaan ihmisen vapautta ei rajoita pelko, mutta pelko voi ohjata toimintaa. ”Jos joku heittää lastinsa mereen, koska pelkää, että laiva uppoaisi, hän kuitenkin tekee sen täysin tahtonsa mukaan, ja voi kieltäytyä tekemästä niin jos tahtoo; se on siis vapaan teko.” Hobbesin mukaan myöskään lain pelko ei pienennä ihmisen vapautta. ”- - teot, joita ihmiset tekevät yhteiskunnasta lain pelosta, ovat tekoja, jotka tekijöillä oli vapaus jättää tekemättä.” (Hobbes 1999, 190-191.)

Välttämättömyys on Hobbesin mukaan myös yhteensopiva vapauden kanssa. Hän käyttää tässä esimerkkinä veden vapautta. ”Vedellä on sekä vapaus että välttämättömyys virrata uomaansa pitkin - -.” Hobbes vertaa veden vapautta ja välttämättömyyttä ihmisen tahtoon ja haluihin, joille on jokin syynsä. (Hobbes 1999, 190.) Eli kun kappale tahtoo tehdä jonkin teon, on hänellä vapaus tahtoa, mutta samalla hänellä on tahdotulle teolle jokin syy, joka tekee teosta välttämättömän. Vedelle tuo välttämättömyys on virrata uomassaan, jotta vesi voisi olla vapaa. Hobbesin luoman teorian kautta voidaan päätellä, että esimerkiksi juomalasissa oleva vesi ei ole vapaa, sillä se ei pääse virtaamaan uomassaan, joka olisi välttämättömä vapauden toteutumiselle veden kohdalla.

Berlin, viitaten myös jo edellä mainittuun maksukyvyyn ja vapauden suhteeseen, käsittää vapauden yhtenä diskurssina, joka on tavoittelun kohteena ihmisellä riippumatta hänen ominaisuuksistaan. Hänen mielestään on myös kuitenkin luotava ja oltava ympäristö, jossa vapautta voidaan käyttää, jotta vapautta voi olla olemassa, kuten Hobbesin ajatus uomien välttämättömyydestä vedelle. ”Egyptiläinen talonpoika tarvitse enemmän ja kipeämmin vaatteita tai lääkkeitä kuin henkilökohtaista vapautta, mutta se vähimmäismääräinen vapaus, jota hän tarvitsee jo nyt, ja se laajempi vapaus, jota hän ehkä tarvitsee huomenna, eivät edusta jotain hänelle ominaista erityistä vapauden lajia vaan ovat aivan samaa vapautta, joka kuuluu myös professoreille, taitelijoille ja miljonääreille.” Berlinin mukaan edellä mainittu talonpoika ei siis voi ymmärtää tai hyödyntää vapauttaan ilman, että ensin huolehditaan elämän perusedellytyksistä. Tätä kautta hänelle luodaan mahdollisuus pyrkiä olla vapaa.

Samoin kuin Hobbesin esimerkissä vesi vaatii ensin välttämättömät perusedellytykset, jotta vesi voi pyrkiä olla vapaa. (Berlin 2001, 50.)

Sekä Hobbes että Berlin katsovat, että yhteiskunnan tila ei ole suoraan johdannainen vapauden kanssa. Hobbesin mukaan vapautta on olemassa niin kauan kuin ei toteudu akteja, jotka rajoittaisivat vaputta tai estäisivät vapautta. Eli pelkkä olemassa oleva rajoittavan aktin mahdollisuus, joka voi todennäköisyydeltään olla suurempi autoritäärisessä yhteiskunnassa, ei vielä riitä vapauden rajoittamiseen. (Pettit 2005, 132.) Myös Berlin näkee, että vapaus ei ole kiinni täysin yhteiskunnan poliittisesta tilasta. Berlinin mukaan itsehallinnollinen yhteiskunnan hallintomuoto kuitenkin voi antaa kansalaisvapauksille turvaa muita hallintojärjestelmiä enemmän. Berlin myös kirjoituksessaan huomauttaa, että yhteiskunnassa vapauden alue ei voi olla rajoittamaton, vaan muuten seuraa sekasorto. Hän viittaa tällä myös englantilaisten poliittisten filosofien aiempiin pohdintoihin. ”Koska englantilaisklassikot ymmärsivät, etteivät ihmisten tavoitteet ja toiminnat välttämättä itsestään sopeudu yhteen, ja koska he antoivat (millaisia heidän viralliset oppinsa sitten olivatkin) suuren arvon myös muille päämäärille, kuten oikeudenmukaisuudelle, onnelle, - - he suostuivat tinkimään vapauden vaatimuksista paitsi muiden arvojen myös vapauden itsensä hyväksi.” Berlinin pohdinnan perusteella voidaan pitää selvänä, että tarvitsemme yhteiskunnassa muun muassa lainsäädäntöä, jotta voisimme olla vapaita, jotta heikompia ei hirmuvaltaisesti alistettaisi vahvojen toimesta. (Berlin 2001, 49.)

Berlin kuitenkin huomauttaa itse, että absoluuttisen vapauden termiä ei pidä sekoittaa oikeudenmukaisuuteen tai onneen. Jos esimerkiksi ihminen päättää rajoittaa vapauttaan oikeudenmukaisuuden tai eriarvoisuuden vuoksi, mutta tämä ei kasvata eriarvoisessa asemassa elävien vapautta, ei vapaus absoluuttisesti kasva. ”Uhraaminen ei kuitenkaan enennä uhrattavaa, siis vapautta, vaikka moraalinen tarve uhraukseen ja siitä saatava moraalinen hyvitys kasvaisivat miten suuriksi.” (Berlin 2001, 51.)

3.2 Berlinin positiivinen vapaus – yhteiskunnan utopia vai totalitarismin prologi?

Berlinin positiivinen vapaus lähtee siitä, että yksilö haluaa olla oma herransa. Yksilö haluaa tehdä häntä koskevia päätöksiä ja olla toimija. Negatiivisessa vapaudessa ihminen on vapaa, jos hänen toimintaansa ei puututa hänen vapauttaan rajoittavien aktien kautta. Ero näiden kahden vapauden välillä saadaan näkyviin parhaiten, kun pohditaan yhden yksilön intohimoja. Yksilö ei välttämättä ymmärrä olevansa intohimojensa ”orja” (jolloin intohimon orjuutus on yksilön vapautta rajoittava akti), mutta kun hän ymmärtää olevansa intohimon orja, ja laittaa intohimon kuriin, tulee hänestä positiivisesti vapaa ja oman itsensä herra. Hän pystyy käsittelemään rationaalisesti sen, mikä on ideaalinen minä, eli *oikea minä*. (Berlin 2001, 57-58.)

Berlinin mukaan *oikea minä* voi tarkoittaa tässä tapauksessa myös suurempaa tahoja kuin pelkkä yksilö. Oikea minä voi olla yhteiskunnallinen kokonaisuus, jossa ihminen on vain osa kokonaisuutta. Sellaisia ovat esimerkiksi seuraavat: valtio, kirkkokunta, rotu ja heimo. Berlinin mukaan oikea minä on ”- - on samaistettu - - korkeampaan luontoon - -, minään, joka laskelmoi ja pyrkii siihen, mikä sitä tyydyttää aikaa myöten, ihmisen ’todelliseen’ tai ’ideaaliseen’ tai ’autonomiseen’ tai ’parhaimmillaan ilmenevään minään’.” Tämä on Berlinin mukaan vastakohtainen minä sille minälle, joka ”ei pysty vastustamaan mitään intohimon puuskaa ja joka pitää ankarin ottein panna kuriin, tai se ei kykene koskaan kohoamaan ’todellisen’ olemuksensa täyteen mittaansa.” (Berlin 2001, 57.)

Otan tarkastelukulmaksi valtion *oikean minän*. Positiivinen vapaus on teoriana ja ajatussuuntana valtion osalta kaksijakoinen. Positiivisen vapauden teorian suuntaus mahdollistaa ajattelun, että kaikki yksilöt eivät välttämättä ole riittävän valistuneita tunnistaakseen oman ideaalinsa. Berlin nostaa tällaisista esimerkeistä esiin oikeudenmukaisuuden ja kansanterveyden. Muun muassa Suomessa Terveyden ja hyvinvoinnin laitos antaa kansalaisille ravinto- ja elintapasuosituksia, jotta yksilö ymmärtäisi ideaalit elämäntapansa (ks. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019). Toisaalta positiivinen vapaus voi antaa valtion päättäjille ajatuksen siitä, että he tietävät paremmin yksilön edun kuin yksilö itse, jolloin he antavat itsellensä positiiviseen vapauteen nojautuen oikeuden toteuttaa aktin, joka rajaa yksilön vapautta. Berlin näkee, että tällainen ajattelu, jossa jokin yksilö julistaa tietävänsä toisen yksilön tai toisten yksilöiden oikean minän

huolimatta ristiriitaisuudesta toisen yksilön tunteissa ja puheissa, asettaa julistavan yksilön asemaan ”jossa voin jättää ihmisten ja yhteiskuntien lausutut toiveet huomiotta, alistaa, sortaa ja kiduttaa ihmisiä heidän ’oikean’ minänsä nimissä ja hyväksi ja nojata siihen varmaan tietoon, että mikä ihmisen todellinen päämäärä onkin, - - sen täytyy olla yhtä kuin hänen vapautensa – hänen ”oikean”, joskin piiloon jäävän ja sanattoman minänsä vapaa valinta.” (Berlin 2001, 58.)

Eli Berlinin positiivisen vapauden käsitteen voi laajentaa yksilöistä yhteiskuntaan ja valtioon. Valtion tilassa positiivisella vapaudella voidaan luoda utopista ihanneyhteiskuntaa, jossa tuetaan yksilön kehittymistä valistuksella kohti ideaalia itseään. Mutta samaan aikaan positiivisen vapauden puitteet antavat valtion sisällä mahdollisuuden sivuuttaa ihmisen ääneen sanotut toiveet ja puheet, jos usko hänen ideaalista minästään ja ideaalin minän ihanteista asuu vahvana valtion toimissa tai valtiota johtavissa poliittisissa ideologioissa. Tätä kautta positiivisen vapauden korostus voisi katsoa tukevan esimerkiksi totalitarismia, jossa yhden aatteen politiikka tukahduttaa muut vaihtoehdot. Esimerkiksi Hannah Arendt on kuvannut totalitaarista organisaatiota seuraavasti: ”Totalitaarisen organisaation muodot ovat tyystin uudet toisin kuin sen ideologinen sisältö ja propagandaiskulauseet. Ne on tarkoitettu muuttamaan liikkeen ydinfiktio ympärille kudotut propagandavalheet - - toimivaksi todellisuudeksi, rakentamaan jopa ei-totalitaarisissa oloissa yhteiskunta, jonka jäsenet toimivat ja reagoivat valemaailman sääntöjen mukaan” (Arendt 2013, 434-435). Berlinin positiivisen vapautteen peilaten voisi katsoa hallitsijoiden luovan totalitaarisessa valtiossa valtion jäsenille ”täydellisen yhteiskunnan”, joka perustuu hallitsijan täydellisen maailman kuvalle, mikä sisältänee totalitaarisissa maissa valehtelua kansalle. (ks. esim. Arendt 2013, 413.)

Osittain positiiviseen vapauteen kuuluu myös Berlinin ajatus siitä, että ihminen mieluummin vetäytyy ”sisäiseen linnakkeeseen” liian vahvojen voimien edessä kuin taistelisi niitä vastaan. Tämä vaatii ihmisen oma-aloitteisuutta vapautua omista haluistaan ja tavoitteistaan. ”Jos minua kuitenkin estetään pääsemästä tavoitteisiini, en enää tunne itseäni tilanteen herraksi.” Tämän estämisen sijaan Berlinin ajattelusta käy ilmi, että ihminen pystyy olemaan yhä positiivisesti vapaa, tilanteen herra, ilmenneistä esteistä huolimatta, jos hän luopuu itse tavoitteistaan ja on herra omien tavoitteidensa suhteen. Tällaiseen ihmisen tavoitteiden rajoittamiseen liittyy myös tosin itsemääräämisoikeuden kiistäminen, mikä Berlinin mukaan on pahinta, mitä autonomisille ihmiselle voi tehdä. Berlinin mukaan autonomisen ihmisen

vapaasta tahdostaan tehtyjen tavoitteiden ohjaaminen palkinnoin ja uhkauksin on pahinta, mitä ihmiselle voi tehdä. (Berlin 2001, 60, 62.)

Kun teorialukuni vetää yhteen, on tiivistys Isaiah Berlinin vapauden kahdelle käsitteelle löydettävissä hänen omasta tekstistään. Berlinin negatiivisessa ja positiivisessa vapaudessa on paljon samaa, mutta suurin ideologinen ero on toimijassa. Negatiivisessa vapaudessa vapaudesta puhuva on toiminnan kohde ja positiivisessa vapaudessa vapaudesta puhuva on toimija. Berlinin mukaan ero on jopa niin suuri, että tämä ero on johtanut ideologioiden suureen selkkaukseen. Hän tiivistää itse tämän negatiivisen ja positiivisen vapauden eron seuraavasti: ”Vapauden negatiivisen määritelmän kannattajat nimittäin torjuvat vapauden positiivisen tulkinnan, jossa ei puhuta vapaudesta jostakin vaan vapaudesta johonkin.” (Berlin 2001, 56.) Eli lyhyenä versiona Berlinin negatiivinen vapaus on *vapautta jostakin* ja positiivinen vapaus *vapautta johonkin*. Käsittelen tulevaisia analyysiluvuissa näitä erityisesti siten, että asetan akateemisen tutkijan toiminnan kohteeksi tai toimijan asemaan riippuen siitä, miten hän itse haastattelussa jäsentää akateemista vapauttaan. Tätä kautta pohdin myös sitä, että onko kyseessä akateemisen vapauden määrittely negatiivisen vapauden vai positiivisen vapauden kautta.

Thomas Hobbesin vapauden ja välttämättömyyden yhteyden suhteen tarkastelen aineistostani esiin nousseita akateemiselle vapaudelle välttämättömyyksiksi nostettuja määrityksiä. Ennen kaikkea olen kuvitellut näiden välttämättömyyksien olevan akateemisen vapauden uomia, kuten Hobbes määrittelee teoriansa metaforassa uoman olevan veden vapaudelle ja veden liikkeelle elinehto. Hobbes kuvaa tätä seuraavasti: ”Vedellä on sekä vapaus että välttämättömyys virrata uomaansa pitkin.” (Hobbes 1999, 190.)

4 AINEISTO JA MENETELMÄ

4.1 Aineisto ja aineiston hankinta

Graduni aineistona käytän haastatteluaineistoa, joka koostuu Lapin yliopiston henkilöstön haastatteluista. Haastattelujen tarkoituksena on saada vastauksia tutkimusongelmaani, joka on seuraava: *millaiset tekijät määrittävät akateemisen vapauden Lapin yliopistossa?* Toteutin haastattelut puolistrukturoituina teemahaastatteluina.

Haastattelut koostuivat kolmesta erilaisesta teemaosiosta, jotka olin itselleni taulukoinut kysymyspaperille. Ensimmäinen osio kosketti kysymyksiä akateemisen vapauden merkityksistä, toinen osio kosketti kysymyksiä yliopistopolitiikan merkityksestä akateemiselle vapaudelle ja kolmas osio kattoi kysymyksiä koskien työympäristön ja työhön liittyvien kysymysten merkityksestä akateemiselle vapaudelle. Tarkka kysymyspatteristoni on tutkielmani liitteenä (liite 1). Olen kysynyt haastattelujen aikana myös tarkentavia lisäkysymyksiä haastateltavilta. Haastattelujen kesto vaihteli puolesta tunnista aina tuntiin saakka.

Haastattelujen toimivuudesta aineistonkeruumenetelmänä Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi kuvailevat Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi -kirjassaan seuraavasti: ”Kun haluamme tietää, mitä ihminen ajattelee tai miksi hän toimii niin kuin toimii, on järkevää kysyä asiasta häneltä” (Tuomi & Sarajärvi 2012, 72). Tarkoitukseni on ollut selvittää sitä, mitä henkilöstö ajattelee akateemisesta vapaudesta ja miksi henkilöstö toimii akateemisessa maailmassa siten kuin toimii, ja onko akateemisella vapaudella suhdetta toiminnan luonteeseen ja millainen akateemisen vapauden tila tällä hetkellä on. Valitsin metodikseni teemahaastattelun kyselyn sijaan, koska vapauden kokemisen tunnistaminen tutkimuskohteena vaatii mielestäni tutkijan ja haastattelijan välillä keskustelua. Puolistrukturoiduissa teemahaastatteluissa on mahdollista toistaa kysymys, esittää lisäkysymyksiä ja käydä vuoropuhelua, joka kyselylomakkeen täyttämässä ei olisi mahdollista (Tuomi & Sarajärvi 2012, 73).

Haastateltavien henkilöiden valinnoille asetin seuraavat kaksi ehtoa: 1) haastateltavat kattavat mahdollisimman laajasti Lapin yliopiston eri tiedekunnat ja 2) haastateltavista muodostuisi sopiva sekoitus erilaisissa työtehtävissä olevia. Asettaessani haastateltaville nämä edellä mainitut ehdot, korostuu yhä paremmin, miksi juuri haastattelututkimus sopii aiheeseeni aineiston hankinnan metodiksi. ”Haastattelun etu on myös siinä, että haastatteluun voidaan valita henkilöt, joilla on kokemusta tutkittavasta ilmiöstä tai tietoa aiheesta” (Tuomi & Sarajärvi 2012, 74). Eli toisin sanoen en ole sattumanvaraisesti valinnut haastateltaviani, mutta olen pyrkinyt haastattelukutsuissa katsomaan kokonaisuutta siitä, että yliopiston ääni olisi edustettuna mahdollisimman kattavasti.

Haastattelut toteutettiin helmikuun ja maaliskuun 2020 aikana ja haastateltavia oli yhteensä 9 henkilöä. Haastateltavat edustivat seuraavia yliopiston sisäisiä tiedekuntia tai laitoksia: Arktinen keskus, kasvatustieteiden tiedekunta, oikeustieteiden tiedekunta, taiteiden tiedekunta ja yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Osa haastateltavista on tehnyt yliopiston sisällä tiedekuntakohtaisia tai keskushallinnollisia tehtäviä. Osa haastateltavista on haastatteluissa kertonut, että tällaiset tehtävät eivät voisi vähempää kiinnostaa.

On huomattava, että osa haastatteluista on tehty ennen Lapin yliopiston hallinnon ilmoitusta yhteistoimintaneuvottelujen alkamisesta yliopiston henkilöstön keskuudessa. Lapin yliopisto ilmoitti yt-neuvottelujen alkamisesta 10.2.2020 (Yle Uutiset 2020). Ajattelen, että tieto yt-neuvottelujen alkamisesta olisi voinut vaikuttaa ennen tiedon julkistusta haastateltujen osaan vastauksista, joista erityisesti työsuhdetta koskettavissa kysymyksissä.

Haastattelut ovat tehty anonyymisti. En tule antamaan aineiston käsittelyssä tunnistetietoja, jotka voisivat rikkoa anonymiteetin. Valitsin haastattelujen teon anonyymisti sen vuoksi, että haastateltavilla on mahdollisuus vastata kysymyksiin esimerkiksi tutkimuksen rahoittajatahoista, työnantajastaan tai työkavereistaan ilman pelkoa, että heidän vastauksensa aiheuttaisivat heille henkilökohtaista haittaa. Lisäksi mielestäni tutkiessani akateemista vapautta ilmiönä, ei henkilökohtaiset tunnistetiedot ole analyysin teossa ratkaisevassa osassa. Tästä johtuen osassa vastauksista olevia tunnistetietojen olen joutunut muokkaamaan vastauksissa yksityiskohtiin meneviä tunnistetietoja tunnistamattomaksi. Olen ensimmäisen litteraattini tehnyt tunnistetiedon (haastateltavan nimi) kanssa, mutta olen poistanut tunnistetiedot, kun olen koodannut ja koostanut aineiston analyysivaiheeseen.

Olen anonymisoinnissani käyttänyt lähtökohtana Arja Kuulan ja Sanna Tiitisen määrittelemiä anonymisoinnin peruseriaatteista. (Kuula & Tiitinen 2011, 452-453.)

Tulen käsittelemään aineiston analyysiluvuissa haastatteluja seuraavilla merkinnöillä:

- Haastattelu 1 (H1)
- Haastattelu 2 (H2)
- Haastattelu 3 (H3)
- Haastattelu 4 (H4)
- Haastattelu 5 (H5)
- Haastattelu 6 (H6)
- Haastattelu 7 (H7)
- Haastattelu 8 (H8)
- Haastattelu 9 (H9)

4.2 Teorialähtöinen sisällönanalyysi menetelmänä

Aineistoanalyysini menetelmänä olen käyttänyt teorialähtöistä sisällönanalyysiä. Olen tehnyt analyysini seuraamalla Tuomen ja Sarajärven kirjassa esiteltyä tutkija Timo Laineen sisällönanalyysin teolle määrittelemää runkoa, jossa ovat seuraavat kohdat mainittuina:

1. Päätä, mikä tässä aineistossa kiinnostaa ja tee VAHVA PÄÄTÖS!
- 2a. Käy läpi aineisto, erota ja merkitse ne asiat, jotka sisältyvät kiinnostukseesi
- 2b. Kaikki muu jää pois tästä tutkimuksesta!
- 2c. Kerää merkityt asiat yhteen ja erilleen muusta aineistosta.
3. Luokittele, teemoita tai tyyppitele aineisto.
4. Kirjoita yhteenveto.

(Tuomi & Sarajärvi 2012, 92.)

Olen litteroinut haastatteluni maaliskuun ja huhtikuun 2020 aikana tekstitiedostoiksi. Haastatteluista kertyi materiaalia yhteensä 80 tekstisivua litteraattiaineistoa. Tekstiaineiston tuottamisen jälkeen olen yhdistänyt kolmen eri kysymysteemaosion vastaukset aina yhdeksi omaksi tiedostokseen, jotta aineiston luettavuus parantuisi.

Tämän jälkeen tein itselleni erilaisia aineistokysymyksiä, joilla pyrin analysoimaan vastauksia. Kysyin aineistoltani muun muassa seuraavaa: miten akateeminen vapaus määritetään, mikä vapauden tavoite on, mikä turvaa vapautta, mikä rajoittaa vapautta ja mitä edellytyksiä vapauden toteutumiselle määritetään. Tämä vastaa mielestäni edellä mainitun rungon kohtaa 1, kun päätin mikä aineistossani kiinnostaa. Seuraavaksi olen koodannut erivärisillä yliviivauksilla aineistosta eri aineistokysymyksiini sopivat vastaukset, millä toteutin kohdan 2a. Tämän jälkeen nostin nämä yliviivatut vastaukset vielä erikseen omiksi tiedostoikseen aina tietyn aineistokysymyksen perusteella rakennetun teemaotsikon alle. Tällä tavalla toteutin rungosta kohdat 2b, 2c ja 3. Sain mielestäni lopputuloksena aineistostani nostettua ne asiat esille, mitkä minun analyysini ja tutkielmani kannalta olivat tärkeitä. Kohdan 4, eli yhteenvedon kirjoittamisen, olen purkanut tutkielmani analyysilukuihin.

Analyysimenetelmänäni on siis toiminut sisällönanalyysi, ja koska aineistokysymykseni sekä aineiston teemoittelu ovat pohjautuneet teoreettisen viitekehyksen pohjaan, on kyseessä teorialähtöinen sisällönanalyysi. Teorialähtöisen sisällönanalyysin ero aineistolähtöiseen sisällönanalyysiin on siinä, että teoreettiset käsitteet eivät synny aineiston kautta, vaan ovat jo tiedossa teorian pohjalta. Olenkin tuonut aineistokysymyksiini teoriani pohjalta kysymyksiä muun muassa vapauden rajoitteista, vapauden pyrkimisestä sekä vapauden edellytyksistä. Nämä kysymys- ja aiheeteemat ovat kummunneet teoriasta, jolle pyrin etsimään vastauksia aineistostani. (Tuomi & Sarajärvi 2012, 113, 117.)

5 TUTKIJAMINÄ JA AKATEEMINEN VAPAAUS

Aineistosta nousi vahvasti esiin akateemisen vapauden määrittymisenä vapauden määrittelemisen työntekijänäkökulmasta. Eli akateeminen vapaus liitettiin osaksi tutkijan työtä, jolloin akateeminen vapaus ikään kuin on osa akateemisen ympäristön työskentely-ympäristöä. Voisi sanoa, että vapaus on osa tutkijan saamia työsuhte-etuja. Samoin myös akateemisen vapauden toteutumisen välttämättömyyksiä jäsenettiin erilaisia työntekemiseen liittyviä asioita, kuten esimerkiksi tutkijan saama luottamus sekä itsenäisyys työntekijänä. Lisäksi akateeminen vapaus nähtiin subjektiivisena vapautena tutkijalle, mihin vaikuttaa muun muassa työsopimuksen muoto. Aloitan kuitenkin luvun määrittelemällä akateemisen vapauden ytimen aineistoni perusteella.

5.1 Matka akateemisen vapauden ytimeen – kartanlukijana Isaiiah Berlin

Helsingin yliopiston emeritus rehtori Ilkka Niiniluoto käsitteli Helsingin yliopiston avajaisten puheessaan vuonna 2004 akateemista vapautta ja hän pyrki määrittelemään akateemista vapautta juuri Berlinin kahden vapauden käsitteen kautta. Tämä sama ajatus Berlinin vapauden käsitteiden ja akateemisen vapauden jäsentämisen suhteen on ollut myös minulla vahvasti läsnä aineistoni analysoinnissa. Niiniluodon mukaan tutkimuksen vapaus olisi ensisijaisesti Berlinin negatiivista vapautta, jolloin hän tarkoittaa tutkijoiden vapautta ulkoisista rajoituksista ja esteistä. (Niiniluoto 2011, 225-226.) Myös aineistossani näkyy viitteitä tutkimuksen vapaudesta Berlinin negatiivisena vapautena, kuten seuraavassa: ”On tutkimisen vapaus, se on ensimmäinen. Eli ei tulla sanomaan, mitä tutkitaan, eikä tulla sanomaan millainen lopputulos pitäisi saada.” (H8, 2020.)

Berlinin mukaan ihmisen poliittista epävapautta on se, että muut ihmiset estävät ihmistä toimimasta, kuten haluaa. Hänen mukaansa se, että supistetaan vapauden aluetta alueen vähimmäiskokoa ahtaamaksi, on pakottamista. (Berlin 2001, 48.) Tämän vuoksi mielestäni akateemisen vapauden ydinalueen määrittelemisen on tutkielmani tässä vaiheessa tarpeen, kun pohditaan yliopiston henkilöstön akateemista vapautta, jotta osaisimme tarkastella

myöhemmin vapauden olemusta ja siihen vaikuttavia tekijöitä. Yksi täysin olennainen osa akateemisesta vapautta näyttäisi olevan aiheen valinta. Jos tutkijalle ei suoda vapautta aiheen valintaan, ei aineiston vastausten perusteella voida edes puhua akateemisesta tutkimuksesta, kuten seuraavassa katkelmassa H3 perustelee aiheen määrittelyksen vapauden merkitystä akateemisuuden kannalta:

Jos ne aiheet eivät lähde tutkijasta itsestään, niin kyllähän silloin on kyse, voitaisiin ilkeästi jopa sanoa, että tilausselvityksestä sitten, jos se ei ole sieltä kummunnut. (H3, 2020.)

Toisena ydinalueena akateemisessa vapaudessa on tutkimuksen johtopäätöksien laatiminen. Edellisen lainauksen haastateltava (H3) näki, että tutkimuksen osioista johtopäätökset ovat jopa kaikkein tärkein kohde olla riippuvuussuhteista vapaita. Niihin ei pitäisi missään nimessä olla laadittuna ennalta vastauksia. ”Jos johtopäätöksetkin ovat ennalta annettu, että näitä tarvitsee perustella, niin silloin kyse on jostain muusta kuin akateemisesta tutkimuksesta” (H3, 2020).

Akateemisen vapauden liittäminen tutkimuksen aiheeseen vastaa myös hyvin pitkälle ajatusta perustuslain 16.3 pykälän ylimmän tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapautta. Tämä perustuslain pykälän sisältö tarkoittaa muun muassa oikeutta päättää tutkimusaiheesta ja -menetelmästä. (Tuori 1999, 526.) Perustuslaillinen lataus tutkimuksen menetelmiin oli myös nähtävissä aineistossani. ”Vapaus valita mitä haluaa tutkia, mihin teorioihin haluan sen liittää, mitä menetelmiä haluan käyttää” (H5, 2020). Täten akateemisen vapauden ytimeen aiheen ja johtopäätöksien lisäksi sidon tutkimusmenetelmät.

Palaan Niiniluodon vuoden 2004 avajaispuheeseen. Hän arvioi puheessaan, että Berlinin positiivinen vapaus, eli *vapaus johonkin* voi käydä toteen vain harvalla tutkimusalalla, sillä tiedepolitiikka, joka saattaa asettaa vapaudelle rajoja, on hänen mielestään välttämätöntä. Hän kuvaili, että positiivisen vapauden piirissä oleva tutkija tekee tutkimustaan joko kammiossaan tai kesähuvilan puutarhassa. (Berlin 2001, 56; Niiniluoto 2011, 226.) Haastattelujen vastauksissa kuitenkin jäsenettiin akateemisen vapauden puhtaimmillaan tarkoittavan tutkijan kokemaa positiivista vapautta. Perustelen tätä sillä, että haastateltavani hakivat selvästi enemmän vastauksia kysymykseen ”kuka määrää mitä minun tulee tehdä” kuin kysymykseen ”mitä minulla on vapaus tehdä”. Tämä vastinpari erottaa juuri

henkilöstön tavoitteleman vapauden positiiviseksi vapaudeksi, sillä positiivisessa vapaudessa halutaan määrittää toimija eikä toiminnan kohde. Haastatellut halusivat jäsentää akateemisen vapautensa siten, että he löytäisivät vastauksen siihen, kuka tällä hetkellä on akateemisessa maailmassa se toimija, joka määrittää akateemisen vapauden. Tutkijat haluavat olla omien asioidensa herroja ja toimijoita, jotka määrittävät sen, mitä tutkimuksessa tulee tehdä. Tätä kautta mielestäni tulee täysin selväksi se, että akateemisen maailman tutkijalla akateeminen vapaus puhtaimmillaan ja ensisijaisesti tarkoittaa positiivista vapautta, vapautta johonkin. ”Haluan elämäni ja päätösteni riippuvan minusta itsestäni, en mistään ulkoisista voimista. Haluan tehdä oman tahtoni mukaisia tekoja, en toteuttaa muiden ihmisten tahtoa”, näin Berlin määritteli positiivista vapautta. (Berlin 2001, 55-56.)

Kuten Niiniluotokin akateemisen vapauden määrittelyä käsitteli negatiivinen vapaus edellä ja lähes poissulkien positiivisen vapauden mahdollisuuden yliopistoyhteisössä, on nähtävissä, että akateemiseen vapauteen liittyy nykyisin erilaisia vapautta määrittäviä tekijöitä, jotka ovat kääntäneet puhetta akateemisesta vapaudesta yhä enemmän negatiivisen vapauden termien suuntaan, vaikka vapaudelta positiivista vapautta tavoiteltaisiinkin. Tutkijat joutuvat pohtimaan, mitä heillä on vapaus tehdä ja millaisilla välineillä tai resursseilla.

Negatiivisen vapauden käsitteen silmin akateemiselta vapaudelta halutaan sen olevan suojakuplana tutkijan vapauden alueen ympärillä. Negatiivisen vapauden ajatus akateemisessa vapaudessa näkyy parhaiten siinä, että akateemista vapautta on alettu puolustaa, jolloin torjutaan vapauden puuttumista, mikä Berlinin mukaan on nimenomaisesti vapauden negatiivisen päämäärän tavoittelua (Berlin 2001, 53). Sari Kivistö ja Sami Pihlström antavat kirjassaan ”Sivistyksen puolustus” seuraavan luonnehdinnan siitä, miksi akateemisuutta pitäisi pyrkiä puolustamaan: ”Akateeminen sivistys ja tutkimus ovat niin hyviä ja arvokkaita asioita ja niiden edistämiseen uppoutuva elämä (ainakin parhaimmillaan) niin merkityksellistä, että ne ovat puolustamisen arvoisia, vaikka ympäröivässä yhteiskunnassa ja ’tässä ajassa’ olisikin monia sellaisia paineita, jotka näitä arvoja uhkaavat” (Kivistö & Pihlström 2018, 18).

Nämä ”tämän ajan” paineet, jotka Kivistön ja Pihlströmin mukaan akateemisia arvoja uhkaavat alkoivat näkyä myös aineistossani haastattelujen edetessä. Haastateltavat alkoivat

asettaa esimerkiksi akateemisen vapauden ytimeen, eli aiheen valinnalle, yhä enemmän raameja ja aiheen valintaan liittyviä vaikutetekijöitä. Tällöin puhe akateemisesta vapaudesta kääntyi Berlinin negatiivisen vapauden piiriin. Yksinkertaistaen, *vapauteen jostakin* (ks. Berlin 2001, 56). Haastateltavat alkoivat puolustaa vapauksiaan. ”Yliopistomaailmassa se ilmenee juuri niin, että ne ongelmat saadaan, tai ainakin ne pitäisi saada, määrittää itse, mitä tutkitaan” (H3, 2020). Vapaus jostakin tarkoittaa tässä tapauksessa sitä, että tutkimus hakee akateemiselta vapaudelta suojaa ulkopuolisilta vaikutusyrityksiltä tai muilta tutkimuksen suuntaan vaikuttavilta asioilta. Edeltävässä katkelmassa haastateltava lisäsi lauseeseensa keskelle sivulauseen *tai ainakin ne pitäisi saada*, jonka ajattelen hyvin kuvaavan tutkijan akateemisen vapauden puolustamista.

Haastatteluissa kävi ilmi, että tutkimus ei ole ainoa toiminnan ala, jota akateeminen vapaus koskettaa tutkijan näkökulmasta, sillä myös opettaminen laskettiin akateemisen vapauden piiriin useassa haastattelussa. Tämäkin viittaa hyvin pitkälti lain tuntemaan määrittämiseen koskien vapauksia akateemisessa ympäristössä. Perustuslain 16.3 pykälä kirjaa myös ylimmän opetuksen vapauden perustuslailliseksi oikeudeksi. Pykälällä tarkoitetaan, että korkeakouluissa voi opettaa haluamallaan tavalla ja menetelmällä. (Jyränki & Husa 2012, 424.) Tämä valta ja vapaus oppiaineen suunnasta päättämiseen nousi esille myös aineistostani.

Se vapaus kattaa tietenkin sen, että se on se tutkimuksen vapaus ja tutkimuksesta puhumisen vapaus, mutta meillä on myös vapaus siihen opettamiseen, koska yliopisto-opetus pitäisi perustua tutkimukseen, jolloin meillä pitäisi olla kohtuullisen vapaat kädet myös toteuttaa sitä opetusta, miten me halutaan se. (H7, 2020.)

Akateemisen vapauden opettamisen vapaus ei ole historiansa aikana ollut suojassa vaikuttamisyrittämisiltä, sillä se on historian aikana törmännyt muun muassa kylmän sodan tuomiin jännitteisiin. Vuonna 1957 Yhdysvalloissa käytiin oikeudenkäynti osavaltion korkeimmassa oikeudessa case-nimeltään *Sweezy vs. New Hampshire*, jossa New Hampshiren yliopistossa professorina toiminutta Paul M. Sweezya syytettiin liian kommunistisesta tyylistä opettaa. Sweezy oli tunnettu marxilaisen talousopin ajattelija. Korkein oikeus kumosi Sweezyyn tuomion vetoamalla professorille suotuun akateemiseen vapauteen ja poliittiseen vapauteen. Tuomiossaan oikeus katsoi, että ”opettajien ja

opiskelijoiden tulee saada olla aina vapaita kysyä, oppia ja kehittyä ja saada kasvaa ja oppia ymmärtämään, koska muuten yhteiskuntamme seisahtuu ja kuolee.” (United States Supreme Court 1957.) Tällaista suojaa akateemisella vapaudella vaikuttamisyrytyksistä selvästi yhä halutaan myös Lapin yliopiston työntekijöiden keskuudessa, mutta erityisesti opetukseen liittyvässä akateemisessa vapaudessa nähdään olevan vastinparina akateeminen vastuu.

Opetuksen vapaus osana akateemista vapautta, siinä ehkä jopa se vastuu, mikä siihen vapauteen liittyy, niin se on siinä jopa suurempaa kuin tutkimuspuolella, koska silloin vastaanottavalla on vähäisemät välineet kriittisesti suhtautua siihen tietoon, mikä opetuksessa tuodaan esiin. Kun taas sillä yleisöllä, mikä tutkimusta lukee, niin lähtökohtaisesti se yleisö on vertaisyleisö, ja se pystyy kriittisemmin sitä arvioimaan. Silloin opetuksessa käytettävä akateeminen vapaus ja siihen liittyvä vastuu on minun nähdäkseni erityisen korostuneessa roolissa. (H3, 2020.)

Opetustapahtuman voi siis nähdä pyrkimyksenä edistää ja kasvattaa opiskelijoiden tietoja, jolloin siihen liitetään suuri akateeminen vastuu. Haluan palata teoriaosuudessa kirjoittamaani otsikkoon: ”Positiivinen vapaus – yhteiskunnan utopia vai totalitarismin prologi?”. Kuten teorialuvussani tarkastelin, positiivinen vapaus voi olla valtion osalta kaksiosainen, mutta mielestäni vapaus toimii samoin tavoin myös yliopistotutkijan opetustilanteita kuvaamaan. Opetustilanteissa yliopisto-opettaja on auktoriteetti, joka opettaa opiskelijoille tietoja, joiden vastaanottamiseen opiskelijat eivät välttämättä vielä ole täysin valmiita, kuten H3 edellä kerrotussa vastauksessaan sanoi. Opettajilla on siis mahdollisuus asettua asemaan, jossa he tulevat kertoneekseen, mikä mistäkin aiheesta on totuus. Silloin Berlinin positiiviseen vapauteen katsoen opettajilla voi tulla positiivisen vapauden kautta asema, että heidän antama totuus voi joidenkin kuulijoiden mielestä olla jopa ainoa totuus, jota kuuntelija lähtee seuraamaan. Tällöin yliopisto-opettajan on oltava akateemisesti vastuullinen, jotta asettuu kaksijakoisuudessa sivistyksen, esitetylle totuudelle kriittisen opiskelijamassan rakentamisen puolelle, kuin että asettuisi sortavaan, totalitarismin polulle vievään rooliin kaikkitietävänä, joka opettaa asioita yhtenä totuutena. (Berlin 2001, 58.)

Kun tarkastelee sekä opetuksen että tutkimuksen kautta jäsenettyä akateemista vapautta, on tavoite saavuttaa akateemiselta vapaudelta positiivisen vapauden lataus selkeä. Halu päättää

siitä, mikä aihe on tärkeää, mikä aihe täydellistäisi tutkijan tavoitteita niin tutkimuksellisesti kuin opetuksellisesti kaikkein parhaiten. Halutaan olla oman asioittensa herroja ja olla toimijoita suhteessa vapautteen, kuten Isaiah Berlin määritteli positiivisen vapauden käsitettä (Berlin 2001, 56). Näyttää kuitenkin siltä, että vaikka tavoite akateemisella vapaudelta on saada se olemaan positiivinen vapaus, törmää akateeminen vapaus yhä enemmän erilaisiin esteisiin ja vapautta määrittäviin tekijöihin, jotka muovaavat akateemisesta vapaudesta yhä enemmän negatiivista vapautta. Tällöin akateemiselta vapaudelta halutaan suojaa muun muassa tutkimuksen aiheeseen ja tuloksiin vaikuttamiselta.

5.2 Yliopiston työntekijänä koettu akateeminen vapaus

Tampereen yliopiston entinen rehtori Liisa Laakso kirjoitti yliopistoalan työntekijöiden lehteen Acatiimiin lehteen numero 1/2020 kolumnin otsikolla ”Akateeminen vapaus on osa kansanvaltaa”. Kolumnissaan Laakso jäsentää akateemisen vapauden tarkoittavan totuuden tavoittelua ”että tosiasiat voidaan erottaa epätosista” (Laakso 2020). Sama näkökulma totuuden tavoitteluun näkyi myös aineistossani, jossa akateemista vapautta kuvailtiin muun muassa innostukseksi tutkimisesta.

Niin se on asennetta. Totuuden etsintää ja asioiden tonkiminen ja innostuminen siitä, niin se on vain asenne. Tutkijan ammattihan ei ole sellainen ammatti, johon koulutetaan, voi sitäkin tehdä, ehkä nykyään enemmänkin, mutta se lähtee siitä omasta päästä ja halusta selvittää niitä asioita ja löytää niitä. Se akateeminen vapaus näkyy sellaisena innostuksena. (H6, 2020.)

Jotta saadaan tilanne, että yksilöllä voi olla olemassa akateemista vapautta, vaatii se akateemisia taitoja. Akateemisten taitojen kautta tutkija tai muu akateemista vapautta käyttävä taho, kuten opiskelija, pystyy akateemista vapauttaan potentiaalisesti hyödyntämään, kuten seuraavassa katkelmassa jäsennetään: ”*Oppineet ja lukeneet henkilöt saavat rauhassa pohtia ja analysoida jäsenytyneesti vaikeita ongelmia*” (H3, 2020). Lainauksessa haastateltava vastasi siihen, mitä akateeminen vapaus hänelle merkitsee. Määritelmässä lähdettiin siitä, että määritettiin ensin akateemista vapautta käyttävä subjekti,

joka määriteltiin oppineeksi ja lukeneeksi henkilöksi. Annettiin määritys, että akateemista vapautta voi hyödyntää tai sen piiriin pääsee, kun on *oppinut ja lukenut*. Sama jäsenyys akateemisen vapautteen vaadittavista akateemisesta taidoista tulee myös ilmi toisen vastaajan näkemyksestä.

Ja jos mietin akateemisuutta suhteessa akateemisiin taitoihin, niin se vaatii tietynlaista ajattelua ja analysointia, synteesiä. Kognitiivisia taitoja, joita tajuaa, että okei, minulla löytyy niitä, mutta sitten taas kaikilta ei välttämättä löydy niitä. Se on sellainen etuoikeus. (H4, 2020.)

Vastaja määrittelee ehdoksi, jotta akateemisen vapauden piiriin pääsee, yksilön kognitiiviset taidot. Kognitio tarkoittaa tietoa, tietämistä ja muun muassa ajattelemista. Kognitiivinen puolestaan tarkoittaa tietoa koskevaa ja tiedollista. (Koukkunen 2002, 325.) Tästä johdettuna kognitiiviset taidot ovat tiedollisia taitoja, todennäköisesti tarkemmin määriteltynä tiedon käsittelyyn liittyviä menetelmäopillisia taitoja. Akateemisia taitoja voi myös kehittää ja yksi vastaajista sitoikin akateemisen vapauden osaksi tutkijan viitekehystä, joka myös kehittyy sitä mukaan, mitä tutkija oppii ja mitä hän lukee. ”Totta kai siihen liittyy osaltaan myös mitä me opitaan ja miten oppi, mitä me luetaan, miten se rakentuu siihen ikään kuin tutkijan viitekehukseen” (H1, 2020).

Kun on innostus ja akateemiset taidot, voi päästä osaksi akateemista työympäristöä. Aineistosta nousikin vahvasti esiin henkilöstön halu jäsentää akateeminen vapaus työntekoon liittyvien asioiden kautta. Mielestäni akateemisen vapauden liittäminen osaksi tutkijan työnkuvaa on tutkimuksen kannalta lopulta suhteellisen mielenkiintoinen piirre, sillä usein akateemisen vapauden edunvalvonnassa, kuten myös aiheesta kirjoitetuissa lausumissa, akateeminen vapaus liitetään nimenomaan tutkimuksen tekemiseen, kuten aiheeseen ja menetelmään. Seuraavassa haastateltava määrittelee kuitenkin akateemisen vapautensa koskevan juuri työnteon suunnittelua.

Akateeminen vapaus, niin se näkyy ehkä enempi siinä, että pystyy suunnittelemaan tosi paljon sitä omaa työtä ja työtahtia, ja että ei ole sellaista pakkoa olla jonakin tiettyinä hetkenä täällä tai olla koko aikaa. (H9, 2020.)

Myös toiset haastateltavat pitivät työtehtäviin liittyvää vapautta suunnitella esimerkiksi työaikansa tai työskentelypaikkansa hyvin tärkeänä koko tutkimuksenteon kannalta, kuten seuraava esimerkki osoittaa:

Saa tehdä kotona töitä. On etätömahdollisuus. Sellaista sähköpostiliikennettä pystyy hoitamaan, ja printtaamaan asioita, mutta tällaiset, varsinainen tekstintuottaminen ja tutkiminen, niin kyllä se tapahtuu kotona. Voi olla yöpaita päällä koko päivän kahvikupin kanssa ja hermostuneena voi kulkea ympäriinsä. (H1, 2020.)

Akateemisesta vapaudesta työyhteisössä tosin koettiin myös, että osa akateemisessa ympäristössä työskentelevistä jäsentää akateemisen vapauden koskemaan mahdollisuutta kieltäytyä esimiehen asettamista työtehtävistä, mikä voi aiheuttaa jopa konfliktitilanteita työyhteisön sisällä, kuten seuraavassa katkelmassa haastateltava kuvaili:

Moni sellainen asia, joka olisi hyvä työyhteisön ja kokonaisuuden kannalta, että ne tehtäisiin samalla tyylillä, niin jollakin onkin akateeminen vapaus toimia toisin. Joka sitten aiheuttaa siinä työyhteisössä jotain sellaista, voi olla konfliktejakin, mutta ainakin sellaista ihmettelyä ja tällaista. Tässä kontekstissa, missä työskentelen, niin meillä pitäisi olla tietynlaiset valmiudet (kehittyä). Joku on sitä mieltä, että minun ei tarvitkaan. Voin tehdä samalla tavalla, kun olen tehnyt 30 vuotta. Ja sitä pidetään akateemisena vapautena, ja sitten kun sanon ei, niin minä loukkaan ihmisen akateemista vapautta. (H4, 2020.)

Yliopiston työntekijöiden työhön liittyvistä linjauksista sovitaan yliopistojen yleisessä työehtosopimuksessa (tes). Opetus- ja tutkimushenkilöstölle on tehty oma lukunsa tes:ssä. Yliopistojen tes:n viides luku koskettaa yliopistojen opetus- ja tutkimushenkilöstön kokonaistyöaikaa koskettavia määräyksiä. Muiden kuin opetus- ja tutkimushenkilöstön työaikaääräykset löytyvät luvusta neljä. Viidennen luvun kerrotaan tavoittelevan työjärjestelyjen joustavuuden lisäämistä, taiteellisen toiminnan edistämistä, tutkimuspohjaisen opetuksen kehittämistä sekä uusien kannustavampien opetus- ja opiskelumuotojen kehittämistä. Luvun kolmannessa pykälässä tutkimus- ja opetushenkilöstölle on määritetty 1612 tunnin vuosittainen työaika, joka sijoitetaan

laadittavaan työsuunnitelmaan. Työsuunnitelma laaditaan yhdessä esimiehen kanssa. (Sivista 2020.) Haastatteluissa kävi ilmi siis, että juuri tämä työehtosopimuksen viidennen pykälän luoma vapaus nähdään tärkeänä osana, tutkijan akateemista vapautta. Mutta tässä mielestäni on hyvä pohtia, pitäisikö yliopistopolitiikan keskusteluissa tehdä ero akateemisen vapauden ja vapauden akateemisessa ympäristössä välillä. Sen vuoksi, että osa esimerkiksi väitöskirjatutkijoista tekevät tutkimustaan muissa olosuhteissa kuin akateemisessa ympäristössä. Joten on tulkinnanvaraista, onko yliopistojen työehtosopimukseen kirjatut opetus- ja tutkimushenkilöstölle määritellyt työehdot täysin enää akateemista vapautta, vai ovatko ne eräänlaista sopimusoikeudellista kirjausta työehtojen liikkumavapaudesta akateemisessa ympäristössä.

Yliopistossa työsopimuksessa olevien tutkijoiden akateeminen vapaus sekä vapaus tehdä akateemista työtään sijainnista välittämättä, huomataan yliopiston käytävien tyhjyytenä. Usea vastaaja kertoi, ettei käytävillä näy juuri ketään.

Jos miettii vaikka tätä käytävää, niin aika helvetin hiljaista. On niin kuin vapaus valita työaika, vapaus valita työskentelypaikka ja tällaiset asiat, mitkä koetaan positiivisena. Jos kellään ei olisi edes työhuonetta, että kaikki tekevät töitä missä tekevät ja käyvät vain opettamassa. Sitten luulen, että työnantaja olisi pulassa, miten se saisi ihmiset kiinni. (H4, 2020.)

Kysyin myös haastateltavilta, mihin heille annettuihin työtehtäviin he näkevät akateemisen vapauden sijoittuvan. Työtehtävistä he näkivät vapauden kohdentuvan nimenomaan tutkimukseen, eikä niinkään työsopimuksessa mahdollisesti oleviin hallinnollisiin tai opetustehtäviin. Mutta toive oli, että akateeminen vapaus huomioitaisiin myös hallinnollisissa tehtävissä.

Nämä kaikki, jotka menevät varsinaisen, jota jossain työsopimuksessa, jota en ole koskaan nähnyt, missä sanotaan mitä on työnpuolesta. Niin kaikki se, mitä menee sen ulkopuolelle, eli opetuksen ja tenttien ja tutkielmien tarkastuksen ulkopuolelle, niin se on kyllä akateemisen vapauden alueella, niin siinä voi kukin ihminen aivan vapaasti miettiä, mihin sen ajan käyttää. Sen vain toivoo, että sen ajan käyttää jollain tapaa hyödyllisellä tavalla. (H8, 2020.)

Akateemiselle vapaudelle luodaan työehtosopimuksella olosuhteet, jotta se voi toimia akateemisessa ympäristössä. Akateeminen ympäristö on tässä kuin uoma, jossa akateeminen vapaus pääsee olemaan vapaana, kuten vesi uomassaan. Ilman uomaansa vesi ei virtaa, eikä ole vapaa, kuten aineiston perusteella akateemisuuskään ei ole ilman akateemista ympäristöä täysin vapaa virtaamaan. Jatkan silti pohdintaani siitä, onko akateemisen vapauden käsitteen sisällä myös akateemisen työympäristön vapaudet, vai pitäisikö näitä käsitellä kahtena erillisenä käsitteenä, koska tiedon tekemiseen ja tutkimukseen liittyvää vapautta selvästi on myös tämän akateemisen ympäristön uoman ulkopuolella. Vai tarkoittaako akateeminen vapaus sitä, että yhdistetään tiedon tutkimuksen vapaus sekä yliopisto akatemiana, jolloin akatemian ulkopuolella tutkittu tieto ei ole akateemista vapautta, vaan ainoastaan esimerkiksi perustuslain termin mukaista tiedon vapautta. Akateemisen vapauden käsittämiseen akateemisessa ympäristössä tapahtuvana ilmiönä tutkimuksen vapauden lisäksi viittaa myös Kivistön ja Pihlströmin antama määrittely akateemisen vapauden eksistentiaalisesta puolesta. Heidän mukaansa akateeminen vapaus eksistentiaalisena vapautena on ”akateemista elämää elävän ihmisten tapaa elää ja olla maailmassa.” (Kivistö & Pihlström 2018, 148.)

5.3 Luottamus ja itsenäisyys tutkijan akateemisen vapauden virtauksina

Tutkijan työhön liittyvänä akateemisen vapauden piirteenä aineistosta on nostettavissa esiin luottamus tutkijaan, ja tutkijan saama itsenäisyys. Luottamus ja itsenäisyys täydentävät akateemisen ympäristön uomaa, kuten määrittelin edellisen alaluvun lopussa. Eli akateemiseen vapauteen tutkijan näkökulmasta vaaditaan akateeminen ympäristö, joka on ikään kuin veden uomat, mutta vesi pysynee paikalla, jos vedessä ei ole virtausta tai maaperän muotoja, jotka ohjaavat veden kulkemista. Samoin akateemisessa ympäristössä akateemisen vapauden voisi nähdä pysyvän paikallaan, jos sen uomaan, eli akateemiseen ympäristöön, ei liitettäisi erilaisia tekijöitä, jotka tukevat tutkijan työntekemistä ja akateemisen vapauden etenemistä akateemisessa ympäristössä. Aineiston perusteella näyttääkin selvältä, että akateemisessa työympäristössä esitetty luottamus tutkijan työhön lisää tutkijan akateemista vapautta.

Se ilmenee silleen, että verrattuna siihen, että olen tehnyt töitä nyt myös toisaalla, niin siellä on sellainen hierarkia, joka ulottuu ihan siihen, että missä järjestyksessä ihmiset saa puhua tai kenen sanomisella on arvoa ja kenen ei, ja kenen pitää ymmärtää olla hiljaa missäkin tilanteessa, niin ehkä tällaisessa akateemisessa kontekstissa ajatellaan vähän toisin siitä, että jokaisella on asiantuntijuutta ja jokaisen sanominen kuunnellaan. (H5, 2020.)

Se, että tutkijaan luotetaan työntekijänä, näkyy myös tutkijan vastuuntunnollisuutena työntekijänä työnantajalleen. Kun annetaan vapautta, niin siihen nähdään olevan syytä vastata tähän tunnollisena työnsä tekevänä tutkijana.

Eli luulen, että jos vapaat taitelijat ja kirjailijat unohdetaan, niin jos mennään kuukausipalkkaisiin töihin, niin ei yliopistoa parempaa tämän seikan puolesta ole ihmiselle, jolla sen verta selkärankaa, että saa jotain aikaiseksi. Onhan se peevelin hieno ja mukava juttu. (H8, 2020.)

Yksi vastaaja analysoi, että tutkijan täytyy tehdä tutkimuksensa hyvin jo sen vuoksi, että akateeminen vapaus voisi olla olemassa. Hänen vastauksensa sekä edellisen H8 vastauksen perusteella arvioisin, että akateemista vapautta nähdään ikään kuin saatavaksi vastineeksi siitä, että tekee työnsä kunnolla.

Mutta pitämällä kiinni tietyistä periaatteista, niin sitä jatkaa vapauden mahdollistamista. Esimerkiksi tekemällä tutkimuksensa mahdollisimman hyvin, niin sillä vapaudella on myös yleistä oikeutusta. (H7, 2020.)

Luottamuksen lisäksi akateemiseen vapauden toteuttamiseen tutkijana liitetään tutkijan itsenäisyys. Itsenäisyydellä tarkoitan jo edellä määritettyä tutkijoiden tarvetta määritellä omaa työaikaansa tutkimustyönsä kannalta mahdollisimman tehokkaalla tavalla. ”Kaikkiin näihin liittyy elementtejä, joita minulla on mahdollisuutta itse päättää. Sellainen autonomisuus monien asioiden osalta liittyen akateemiseen vapauteen.” (H4, 2020.)

Yliopistossa suoraa työnantajan käyttämää direktiovaltaa on ollut vähän, ja tämän nähtiin tukevan tutkijan itsenäisyyttä työntekijänä ja sitä kautta akateemisen vapauden toteutumista.

Varmaan se lähtee ihan tästä työskentelystä, jossa tällainen perinteinen työnantajan direktiovallan tai työnjohdon rooli on ollut melko vähäinen, eli siinä annetaan tutkijoille sellainen, ainakin vanhastaan on annettu, melko suuri autonomia toimia. Työskentelyalusta yliopistossa on sellainen, että kyllä se lähtökohtaisesti tukee nimenomaan vapautta. Siinä mallissa ei anneta sinulle, ainakaan meillä sitä ei anneta ylempää, että mitä pitää tutkia. (H3, 2020.)

Vastauksissa kävi tosin ilmi, että esimiesjärjestelmän puute voi tukea akateemista vapautta, mutta ei välttämättä akateemisen ympäristön ja yhteisön kehittymistä. Seuraavassa vastauksessa palataan jo aiemmin esiin tuomaani havaintoon, että jotkut tutkijat turvautuvat akateemiseen vapauteen vapautuksena työtehtävistä, jotka eivät välttämättä edes ole akateemisen vapauden piirissä.

Ei ole sellaista niin sanottua esimiessysteemiä niin kuin monessa yrityksessä on, niin joskus ajattelee, että kyllä täälläkin olisi hyvä olla. Olisi dekaani, joka sanoisi, että sie teet näin ja et tee noin. Täällä jotenkin ihmetellään jonkun toimintaa, sitten se on vaan, että se on tapani toimia. (H4, 2020.)

On mielestäni syytä määrittää ”akateemisen vapauden piiriä”. Aiemmassa akateemisen vapauden määrittelemistä käsittelevässä analyysissäni akateemisen vapauden piiriin nähtiin kuuluvan tutkimuksen aihe, tutkimuksen menetelmä ja johtopäätökset sekä opetuksen vapaus. Niitä asioita, jotka eivät kuulu akateemisen vapauden piiriin nähtiin olevan muun muassa hallinnolliset tehtävät. ”Hallinnon tehtävänä olisi tukea sitä ja huomioida se, että siellä on se vapaus. Mutta eihän hallintotehtävissä ole sellaista vapautta, niillä, jotka tekevät työsopimuksia ja muuta.” (H6, 2020.)

Luottamus ja itsenäisyys ovat akateemisen vapauden edellytyksenä jonkinlainen tutkijan kivijalka, jonka päälle voi vapaata tutkimusta rakentaa. Arvioisin tämän osittain olevan johdettavissa tutkijan työntekijänä kokemaan turvallisuuden tunteeseen, jolloin hän työntekijänä on esimerkiksi vapaa työsuhteen loppumisen pelosta. Robert Berdahl käsitteli artikkelissaan *Academic Freedom, Autonomy and Accountability in British Universities* ensisijaisesti Ison-Britannian yliopistojen akateemista vapautta ja autonomisuutta. Berdahl analysoi artikkelissaan Eric Ashbyn 1960-luvulla esittämiä teorioita ja määritelmiä akateemiselle vapaudelle ja yliopistojen autonomisuudelle. Berdahlin mukaan Ashby erotti

nämä vahvasti toisistaan, mutta Ashbyn mukaan nämä kuitenkin ovat toistensa suhteen reaktiivisia. Berdahl tiivistä artikkelissaan akateemisen vapauden tarkoittavan, peilaten Ashbyn ajatteluun, että akateeminen vapaus on muun muassa itsenäisen tutkijan oikeutta opettaa tai tutkia haluamansa aihetta ilman rangaistuksen pelkoa tai pelkoa työnantajan antamista potkuista. Tämä vapaus pelosta liitettiin siihen, että tutkijan pitäisi voida sohaista mitä tahansa poliittista, uskonnollista tai sosiaalista konstruktioita tutkimuksessaan. (Berdahl 1990, 171-172.) Yhdistän siis tässä alaluvussa käsittelemäni henkilöstön näkemän luottamuksen ja itsenäisyyden olevan tätä akateemisen vapauden osaa, eli suoja työskentelylle, mikä tekee luottamuksesta ja autonomisuudesta uomia akateemiselle vapaudelle. Samalla näyttää siltä, että tutkijat näkevät olevansa jollain tapaa tilivelvollisia akateemisen vapauden myöntäjälle ja he lunastavat vapautensa tekemällä tutkimuksensa mahdollisimman hyvin.

5.4 Akateemisen vapauden subjektiivisuus

Berlin on määritellyt aseman tavoittelun ja vapauden suhdetta siten, että hänen mielestään niitä ei pitäisi liittää yhteen, mutta aseman tavoittelussa on piirteitä tavoittelusta päästä itsenäiseksi toimijaksi. Berlinin mukaan on olemassa henkilöitä, jotka vaihtavat oman henkilökohtaisen vapautensa vastineeksi esimerkiksi paremmasta asemastaan ryhmän sisällä tai saavuttaakseen turvallisuutta. Ihmiset ovat läpi historian taistelleetkin sen puolesta, että heillä olisi itsemääräämisoikeus tai, että he voisivat tulla omien edustajiensa hallitsemaksi. Berlinin mukaan osassa tapauksessa on tyydytty ”spartalaiseen” ankaraan kuriin ja kapeaan henkilökohtaiseen vapauteen, kunhan on säilytetty itsenäisyys päätöksenteossa. (Berlin 2001, 83-87.) Tulkitsen, että vapauden universaalinen tasamääräinen toteutuminen yhteiskunnassa vaikuttaa hyvin utopistiselta, kun liitetään siihen rakenteita, kuten hierarkia. Sama on nähtävissä myös yliopistoissa. Kysyin haastateltaviltani, että näkevätkö he, että voiko joillain toisilla Lapin yliopiston henkilöstössä olla enemmän akateemista vapautta kuin toisilla. Vastaukset olivat yksiselitteisen selkeitä; toisilla on akateemista vapautta enemmän kuin joillain toisilla.

Selvä epätasapainoisuuden luova tekijä eri tutkijoiden välille on juurikin hierarkkinen asema yliopiston työntekijöinä. Tässä kohtaa on hyvä palata aiempaan pohdintaan akateemisen ympäristön vapauden ja akateemisen vapauden suhteesta. Aiemmin päädyin siihen, että akateeminen vapaus -termi syntyy vasta, kun vapauteen liitetään akatemia, eli tässä tapauksessa Lapin yliopisto. Siihen peilaten vertailen seuraavaksi haastateltavien akateemisen vapauden kokemista, en akateemisen ympäristön vapauden kokemista. Aineistoni perusteella yksi iso vapauden suhteen eroja luova tekijä on se, että vakituisessa työsuhteessa yliopiston palkkalistoilla olevilla tutkijoilla on enemmän akateemista vapautta kuin määräaikaisella työ sopimuksella olevilla työntekijöillä.

Esimerkiksi kaikilla niillä työntekijöille, jotka saavat palkkaa saman aikaan kuin tekee tutkimusta, niillä on enemmän akateemista vapautta kuin sellaisella, joka on apurahoistaan riippuvainen. (H5, 2020.)

Erityisesti toistaiseksi voimassa oleva työsuhde luo eron siihen, voiko tehdä tutkimusta pitkäjänteisesti vaiko vain tietyissä pätkissä. Samalla vastauksissa nähtiin, että yliopistoissa olisi hyvä suosia juuri pitkäaikaisia työsuhteita, sillä sitä kautta pystytään varmistamaan, ei pelkästään akateemisen vapauden, vaan myös tutkimuksen olemassaolo.

Jos akateemisen vapauden olemassaolo on tutkimuksen tekemisen aika iso ehto, niin kuin pitkäjänteisen tutkimuksen, niin se määräaikaisuus syö sitä pitkäjänteisyyttä. (H7, 2020.)

Haastatteluissa tunnustettiin myös yliopistojen työtehtävien hierarkia, jossa eri asteella ja erilaisella tittelillä olevilla työntekijöillä on enemmän akateemista vapautta kuin toisilla. Samalla tunnustetaan myös, että tällaista hierarkian luomaa epäsuhtaa akateemisessa vapaudessa ei pitäisi olla olemassa.

Se (vapaus) pitäis kaikilla olla yhteneväinen. Mutta sitten, jos mennään siihen, että miten se käytännössä toteutuu, niin sitten on juuri se, että siihen vaikuttaa juuri tällaiset hierarkiat, ihmisten uravaiheet ja muut, niin onko niillä mahdollisuutta harjoittaa sitä akateemista vapautta samalla lailla, niin se on varmaan sitten hieman erilainen. (H7, 2020.)

Aineistossani kävi ilmi kaksi erilaista kantaa koskien tutkimuksen luonteen vaikutuksesta akateemisen vapauden määrään. Yliopistoissa on ainakin kahta erilaista tutkimussuuntausta. Yksi on niin sanottu perustutkimus, jonka on nähty olevan sivistävää tutkimusta ja opetusta. Toinen on soveltava tutkimus, jossa rahoitusta saadaan määritettyjä tavoitteita ja aihetta vastaan. Yksi vastaajista nosti perustutkimuksen vapaammaksi kuin soveltavan tutkimuksen.

Ilman muuta voi. Se riippuu pitkälti työtehtävästä ja myös siitä, että mikä se sinun asema on vaikkapa suhteessa siihen rahoitus pohjaan, että oletko niin sanotusti perusbudjetista oleva tutkija tai opettaja tai eräänlainen projektitutkija, joka on sidottu tiettyihin hankkeisiin, niin selvää on, että näillä perusrahoitteisilla tutkijoilla se vapaus on isompaa. (H3, 2020.)

Toinen vastaajista puolestaan perusteli yliopistojen rahoitusmallin kautta, että soveltavan tutkimuksen tekijät olisivat lopulta vapaampia toimijoita kuin perustutkimusta tekevät, joten aineistoni perusteella on olemassa ainakin kahdenlaista kantaa koskien sitä, onko työntekijän palkan ansaintatavan muodolla – eli tuleeko palkka yliopiston tai tiedekunnan budjetista suoraan vai hankkeesta – vaikutusta akateemiseen vapauteen.

Voisi kysyä, että kilpailtu rahoitus ja yleensäkin hankerahoitus, niin avaako se enemmän akateemista vapautta vai estääkö se sitä. Ymmärrän sen pointin, että ne hakemusrumbat ovat melkoista hallintotyötä, mutta se kuuluu tähän toiminnan luonteeseen. 70 prosenttia yliopiston budjetista tulee perusrahoituksesta, opetus ja kulttuuriministeriöstä, muu on liiketoimintaa ja hankerahoitusta, noin 20 prosenttia kokonaisbudjetista. Eli kyllä minä itse kallistuisin siihen, että siellä se tehdään sitten, se vapaampi tutkimus, hanketoiminnan puolella. (H2, 2020.)

Vuonna 1988 juhlittiin Bolognan yliopiston 900-vuotista historiaa. Samassa tilaisuudessa iso osa eurooppalaisten yliopistojen rehtoreista allekirjoittivat yliopistojen toimintaperiaatteita koskevan Suuren Julistuksen, *Magna Cartan*. Jokainen Suomen yliopistoista on allekirjoittanut kyseisen julistuksen (ks. Oulun yliopisto 2018). Julistuksessa yliopistojen periaatteiksi määriteltiin muun muassa yliopistojen autonomisuus yhteiskunnassa. Yhtenä keinona, ensimmäisenä mainittuna, sopimuksessa kirjoitetaan

seuraavaa: ”Tutkimuksen ja opetuksen vapauden suojelemiseksi on luotava puitteet, jotka takaavat sen, että tutkimuksen ja opetuksen vapaus koskee *kaikkia* yliopistoyhteisöjen jäseniä.” (Uusitalo & Lipponen 1995.) Kursivoin kyseistä lainauksesta sanan kaikki. Käsitän tästä julistuksesta, että julistuksella on tarkoitus tavoitella ainakin samankaltaista vapautta läpi yliopistoyhteisön. Vaikka aineistossani tunnustetaan vahvasti, että akateeminen vapaus ei ole kaikille yliopistoyhteisön jäsenille samanlainen, niin se saa myös kritiikkiä osakseen. Osassa vastauksissa nähdään, että tulisi pyrkiä siihen, vapautta olisi kaikilla yhtä mittaisesti ainakin samaa tehtävää hoitaessa, kuten edellä mainitussa Magna Cartan keinossa tähän suuntaan jäsenettiin.

Joku ottaa enemmän vapautta kuin joku toinen. Mutta ei se sitä tarkoita, että se on sallittua. Jos on yhdenmukaisuuden lähtökohta, ja jos tehdään samaa työtä, niin meillä on samalla lailla velvollisuuksia ja vapauksia. Ei voi silleen ajatella, että professorilla olisi niitä enemmän kuin yliopiston lehtorilla. Jos ne tekevät saman tyyppistä työtä. (H4, 2020.)

Aineiston perusteella näyttää kuitenkin olevan melko selvää, että haastatellut henkilöt näkevät akateemista vapautta olevan eri määrä eri henkilöillä. Siihen vaikuttavat monet konkreettiset työhön liitettävät teemat, joista päällimmäisinä mainitsen seuraavat esimerkit: hierarkkinen asema yliopiston työntekijärakenteessa, palkan koostumus, eli onko palkka täysin yliopiston budjetista vai täydentävästä rahoituksesta sekä tutkimuksen aiheen herättämä julkinen keskustelu.

Luvun yhteenvetona katson, että akateemisessa vapaudessa on nähtävissä jäsenyys, että vapaus toteutuu haastatelluille henkilöille ennen kaikkea tutkijan itsensä ”tutkijaminän” ja yliopistotyöntekijän position kautta. Vapauden ydintä ovat tutkimusaihe ja -menetelmä, mutta vapaus ilmenee tutkijoille aiheen ja menetelmien päättämisen lisäksi etenkin työhön liittyvien päätöksien itsenäisyytenä. Lisäksi tutkijat kaipaavat luottamusta työnantajaltaan ja työyhteisöltä, jotta tutkijat voisivat toteuttaa akateemista vapauttaan parhaalla mahdollisella tavalla. Akateemiseen vapauteen kuuluu myös se, että sitä on eri asemassa yliopistossa olevilla eri määrä, joten voidaan puhua subjektiivisesta vapaudesta, jonka jokainen kokee eri tavoin eri lähtökohdat huomioiden. Tässä luvussa sain mielestäni selville myös, että akateeminen vapaus -termin sisälle kätkeytynee vaatimus siitä, että vapaus tapahtuu

akatemiassa, sillä niin vahvasti akateeminen vapaus sidottiin koskemaan nimenomaisesti yliopistossa työntekijänä saavutettuja vapauksia.

6 YLIOPISTOPOLITIikka JA AKATEEMINEN VAPAUS

Tässä luvussa avaan akateemisen vapauden ja yliopistopolitiikan suhdetta toisiinsa ja erityisen huomion saa osakseen akateemisen vapauden ja talouden suhde. Akateemisen vapauden määrittäviin tekijöihin aineistossa laskettiin taloudesta puhuttaessa niin tutkimuksen saama rahoitus kuin yliopistojen toiminnan kannustaminen erilaisten rahallisten kannusteiden kautta, kuten yliopistojen perusrahoitusmallin indikaattoreiden kautta. Luon katsauksen myös julkisen keskustelun ja arvostelun suhteesta koettuun akateemiseen vapauteen sekä yliopistojen profiloitumisen ja markkinaehtoistumisen vaikutuksista akateemiseen vapauteen.

6.1 Akateeminen vapaus ja talous

Akateemisen vapauden ja talouden suhde nähdään kaksisuuntaisena. Taloudelliset resurssit mahdollistavat tutkimusta, mutta rahoituksen liitetty kilpailu kaventaa akateemista vapautta. Talouden ja akateemisen vapauden suhde onkin hivenen vaikea analysoitava, kun sen asettaa vasten vapauden klassikoita. Toisaalta rahaa tarvitaan, mutta toisaalta rahan saantiin vaadittavat toimet rajaavat vapautta, joten rahalla vaikuttaisi olevan akateemisessä ympäristössä rooli niin akateemisen vapauden ylläpitäjänä kuin hajottajana. Yksi haastateltava huomautti, että jotkin tutkimusalat yliopistoissa ei pystyisi toimimaan ollenkaan ilman esimerkiksi tiloihin liittyviä panostuksia, kuten laboratorioita. Tällä tavoin joillain aloilla vaaditaan taloudellisia resursseja, jotta akateemista vapautta voi olla edes olemassa. Näitä tutkimukselle välttämättömiä hankintoja, kuten laitehankintoja, Suomen Akatemia määrittää termillä tutkimusinfrastruktuuri. Akatemia myös tukee näiden tutkimusinfrastruktuurien hankintaa. (Suomen Akatemia 2020a.)

Kollegat, jotka tekevät sen tyyppistä tutkimustyötä, jossa tarvitaan, vaikka luonnontieteellisiä tai teknillisiä testejä, niin se vapaus merkitsee, vaikka laboratorioiden saatavuutta. (H3, 2020.)

Yksi haastateltava näki, että se, saako häntä kiinnostavalle alalle rahoitusta vai ei, voi ratkaista kokonaan sen, että voiko aihetta lopulta tutkia ollenkaan. Lisäksi hänen mielestään se, että jos valittu tutkimusala saisi paljon rahoitusta, olisi sen alan vapauskin eri suuruista kuin jonkun toisen alan, joka on saanut ehkä vähemmän rahoituksellista mielenkiintoa. ”Se tuo tiettyjä vapauksia, vielä saa valita enemmän sen sisällä erikoistumista ja näin” (H9, 2020).

Suomessa tutkimusta rahoitetaan erilaisten rahoituskanavien kautta. OKM:n mukaan noin kolmannes yliopistojen budjettien rahoituksesta menee tutkimuksen rahoitukseen. Lisäksi suurimpia rahoittajatahoja OKM:n verkkosivujen listauksessa ovat Suomen Akatemia, Business Finland ja Euroopan unioni. Suomen Akatemian Tieteen tila 2018 -raportista selviää, että yliopistot ovat käyttäneet valtionrahoituksesta tutkimukseen 643 miljoonaa euroa vuonna 2017. Yliopiston täydentävää rahoitusta tutkimukseen on saatu 656 miljoonaa, joten, suhteessa valtion perusrahoitukseen, pieni enemmistö yliopistojen tutkimuksen rahoituksesta tulee täydentävästä rahoituksesta, mutta on huomioitava, kun lisätään yliopiston tutkimuksen ”budjettirahoitukseen” valtion perusrahoituksen lisäksi yliopiston tutkimukseen sijoittamat omat varallisuudet, päästään suurin piirtein 50/50-tilanteeseen täydentävän ja budjettirahoituksen osuuksissa koskien tutkimuksen rahoittamista. Lapin yliopisto on saanut vuonna 2017 ulkopuolista täydentävää rahoitusta 4,8 miljoonaa euroa, joista suurin osa, 66 prosenttia, on tullut Suomen Akatemian rahoituksesta. Täydentävät rahoitukset ovat kilpailtuja rahoitusinstrumentteja, joissa tutkijat kilpailevat rahoituspäätöksistä eri toimijoiden järjestämissä rahoitushauissa. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2020; Suomen Akatemia 2018a, 9, 13.) Kilpailu rahoituksesta nähdään kaventavan akateemista toimintaympäristöä, kun erään haastateltavan mukaan rahoituksen saaminen on todella haasteellista, kun hyväksytyt päätökset saa vain murto-osa tutkimusrahoitusta hakeneista tahoista.

Meillä on alle kymmenen prosenttia, oli se mikä tahansa rahoituskanavista, niin mahdollisuus saada rahaa, niin sehän kieltämättä kaventaa akateemista vapautta, koska se kaventaa myös mahdollisia aloja ja aiheita, mitä voi tutkia, että siinä mielessä siitä voisi sanoa, että se ei kauhean hyvältä näytä. (H7, 2020.)

Tutkielmaa varten haastatelluista moni ilmaisi myös sen, että tutkijoita kannustetaan yhä enemmän hakemaan tutkimuksensa rahoitus täydentävästä rahoituksesta. Tämä myös tarkoittaa sitä, että tutkijoita kannustetaan yhä enemmän lähtemään mukaan kilpailuun, jossa voi tuloksena olla myös tappio. Tähän kilpailuun osallistumiseen käytetään paljon aikaa, joka on suoraan pois tutkimuksen tekemisestä, sillä rahoitushakemusten ei nähdä olevan akateemista tutkimustyötä.

Toinen tähän liittyvä, että siitä on suoraan aiheutunut iso paine, että yhä isompi prosentti sinun palkkarahoitasi pitäisi kerätä ulkopuolisen rahoituksen piiristä. Niin pelkkä rahoituksen hakeminen on työajasta monelle tutkijalle hirvittävän iso osa. Se ei kuitenkaan ole tutkimuksen tekemistä se tutkimusrahoitushakemuksen tekeminen. (H3, 2020.)

Se, että tutkijoita kannustetaan yhä enemmän hankkimaan tutkimuksensa resurssit ulkopuolisilta rahoittajilta ohjaa samalla tutkimuksenteossa valtaa rahoittajatahoille. Suomen Akatemia, josta siis vuonna 2017 valtaosa Lapin yliopiston täydentävästä tutkimusrahoituksesta tuli, käyttää rahoituspäätöksiensä arviointiin erilaisia asiantuntijapaneeleita, jotka koostuvat kansainvälisistä arvostetuista tutkijoista. Nämä paneelit asettavat saapuneet rahoitushakemukset paremmuusjärjestykseen. Paneelien lausunnot ja paremmuusjärjestykset siirtyvät Suomen Akatemian luottamuselinten käsiteltäväksi, mitkä myös tekevät lopulliset rahoituspäätökset. Näitä päätöksiä ohjaavat Suomen Akatemian tiedepoliittiset tavoitteet sekä mahdolliset eri luottamuselinten omat linjaukset. Akatemian tiedepoliittisia tavoitteita ovat muun muassa kansainvälisyyden edistäminen sekä nuoren tutkijasukupolven ja naisten tutkijanuran edistäminen. (Suomen Akatemia 2020b.) Aineistoni perusteella nähdään, että rahoittajatahoille on siirtynyt yliopistojen tutkimuksen tekemisessä yllättävän paljon valtaa. Seuraavassa vastauksessa haastateltava korostaa sama kuin aiemmin H9, että varsinkin sillä on suurta merkitystä akateemisen vapauden toteutumiselle, että tietyille aloille rahoitusta saa paremmin kuin toisille.

Niin se, että koko ajan vuosien myötä on menty siihen suuntaan, että tavallaan hätkähdyttävän paljon rahoittajilla on sanansijaa siihen, että mitä oikeasti tutkitaan. Vaikka monesti väitetäänkin, että onhan se tutkijalähtöinen, kun tutkija heittää rahoittajalle hakemuksen, mutta kysymys onkin siinä, mitkä

niistä hyväksytään toteutukseen. Siellä jää aika paljon ajatuksia toteuttamatta sen takia, ettei rahoittaja ole valmis rahoittamaan sitä. Rahoittajat käyttävät varmaan yllättävänkin paljon valtaa sen suhteen, että mitä oikeasti tutkitaan. (H6, 2020.)

Suomen Akatemian yksi luottamuselin vaikuttaa erityisen mielenkiintoiselta tiedepoliittisen ohjauksen kannalta. Strateginen Neuvosto (STN) on vuonna 2014 perustettu toimielin, jonka ensisijaisena tarkoituksena on rahoittaa niitä tutkimushankkeita, jotka vahvistavat yhteiskunnan toimintoja ja palveluita. Tämän rahoituskanavan poliittisen ohjauksen ulottuvuutta lisää se, että poliittinen toimielin, valtioneuvosto, hyväksyy STN:n aloitteesta vuosittain strategisen tutkimuksen teema-alueet ja painopisteet. Vuonna 2020 nämä teema-alueet ja painopisteet, joihin STN painottaa rahoitustaan, ovat ”ilmastonmuutos ja ihminen” sekä ”tiedonlukutaito ja tietoon perustuva päätöksenteko”. (Suomen Akatemia 2018b; Valtioneuvosto 2019.) Tällainen soveltavan tutkimuksen rahoittaminen nähdään aineistossani ongelmallisena akateemisen vapauden kannalta, kun rahoituspäätätjä määrittelee suoraan, millaisiin asioihin vastauksia halutaan.

Varsinkin, jos lähetään vielä muuttamaan, että tieteen soveltavuutta aletaan rahoittamaan ja semmoisia suoria, että pitäisi löytää ratkaisuja, niin se ei oikein sovi siihen akateemiseen vapauteen, koska emmehän me voi ennalta täysin tietää, mitkä asiat ovat tärkeitä. (H7, 2020.)

Yliopistojen perusrahoituksessa rahoitusmallissa yliopistot saavat tutkimuksen suhteen rahoitusta muun muassa eri julkaisufoorumin (jufo) tasojen julkaisuista. Jufo-tasojen on määritelty aina tasoille 0-3, joista eniten rahaa saa kustannetun tieteellisen erillisteoksen jufo-tason 3 julkaisusta, josta yliopistolle maksetaan rahaa kertoimella 16. Pääasiallisesti jufo-tason julkaisuja ovat yliopistoille kuitenkin vertaisarvioidut artikkelit, joista jufo-tason 3 julkaisusta yliopisto saa rahaa kertoimella 4. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018, 56.) Yhtä kaikki, jufo-tason julkaistuista artikkeleista ja teoksista yliopisto saa perusrahoituksessa rahoitusta, joten tutkijoille on kannuste kirjoittaa näitä julkaisuja jo yliopiston rahoituksen puolesta, mutta myös oman tutkimusidentiteettinsä vahvistamisen vuoksi. Yhdessä haastattelussa kävi ilmi mielenkiintoinen yksityiskohta yliopistotutkijoiden jufo-tasojen julkaisujen ohjaamisesta. Yksi haastateltava nimittäin paljasti, että jufo-tason julkaisuista voidaan antaa tutkijalle palautetta siten, että artikkelin julkaisijataho voi ohjata

tutkijaa jopa niin, että julkaisija sanelee minkälaisesta näkökulmasta tutkijan pitäisi kirjoittaa.

Ja akateemiseen vapauteen vaikuttaa nämä jufo-luokitukset. Koska alat kirjoittaa johonkin julkaisuun, lähetät sen, tulee vastauksesi, että mielenkiintoinen juttu ja hyväksytään kyllä, mutta sitten siellä on toimijat, jotka sanoo, että sun pitää tähän rakentaa enemmän tällaista näkökulmaa. Kun mietin omaa alaa, niin kyllä jufo-luokitettuja lehtiä on hirveän vähän, mihin voi kirjoittaa. Jos haluat akateemisesti vapaasti julkaista, niin ne ovat sitten jufottomia. (H1, 2020.)

Akateemisen vapauden ja talouden suhdetta värittää siis kilpailu, jossa vapautta on tarjolla rajoitettu määrä. Se on omiaan kaventamaan akateemisen vapauden määrää toisilla, mutta on syytä muistaa, että samalla kilpailtu rahoitus takaa toisille tutkijoille akateemisen vapauden. Vapauden riippuvuus resurssista nähtiin kuitenkin haastatteluissani pääasiassa ongelmallisena. Ongelman muodostaa juuri se, kun akateemisen vapauden mahdollisimman täydellinen vapaus alistetaan resursseille, tulee mukaan kilpailu tutkimuksesta, mutta myös vapaudesta, jolloin kaikki tutkimus ei ole vapauden edessä samanarvoista. ”Resurssi antaa vapautta. Kuulostaa kyllä aika pahalta. Näin yhtäkkiä. Onko se pelkästään rahasta kiinni, eihän se saisi olla. Mutta monestihan se kyllä on.” (H6, 2020.)

6.2 Vapaus aiheen valintaan uhattuna

Aineistostani on käynyt selväksi, että akateemisen vapauden ydinaines on se, että tutkija pääsee valitsemaan tutkimusaiheensa ja -menetelmänsä. Pureudun tässä alaluvussa siihen, minkälaisia ohjausta sekä rajoitteita tutkijoille tulee tutkimusaihetta kohtaan, eli aluetta, jonka pitäisi olla akateemisen vapauden kautta erityissuojattu. Aiheen valinnassa palataan keskusteluun rahoituksesta ja kilpailusta. Kilpaileminen saa tutkijat muokkaamaan tutkimusaihettaan siihen suuntaan, että sillä voisi saada tutkimukselle mahdollisimman kattavan rahoituksen.

Raha on kaiken a ja o. Jos minun ei tarvis miettiä miten minun pitää muotoilla tutkimuskysymys tai tutkimusaihe, mille annetaan helposti rahaa, tai mitä sanoja minun pitää käyttää, että saan rahaa. Jos vaikka jotenkin olisi tuettu tutkimusrahoitusta ja sitä saisi helpommin, se olisi semmoinen tukeva käytäntö. (H5, 2020.)

Tiedepolitiikka-lehden päätoimittaja Kari Kuoppala kirjoitti tutkimuksen rahoituksen vaikutuksesta akateemiseen vapauteen Tiedepolitiikan vuoden 2015 neljännen numeron pääkirjoituksessa. Kuoppala kuvaili kirjoituksessaan kuinka raha on alkanut ohjata suomalaista tutkimusta ja tutkimussuuntia 1990-luvun lamasta alkaen. Laman jälkeen Kuoppalan mukaan yliopistojen perusrahoitusta leikattiin siten, että se ei enää riittänyt kattamaan oikeastaan kuin opetukseen liittyvät menot. Kuoppala pääkirjoituksessaan esitti edellä olleen H5:n sitaatin kanssa samankaltaisen näkemyksen tutkijoiden herkkyydestä muokata omaa tutkimusaihettaan rahoituksen edessä paremmin menestyväksi. Hän kirjoitti seuraavasti: ”Vaikka rahoitukselle ei asetettaisikaan vahvoja ennakkokriteerejä, rahoitusta hakevat pyrkivät lukemaan kaikki mahdolliset heikotkin signaalit varmistaakseen positiivisen rahoituspäätöksen itselleen.” (Kuoppala 2015.)

Suomen yliopistot ovat 1990-luvulta lähtien siirtyneet akateemisen kapitalismin piiriin. Tämä on myös tarkoittanut sitä, että on nähty, että yliopistoissa tutkittavat aiheet olisivat jotenkin pystyttävä kaupallistamaan. Selviä piirteitä tästä valtiovallan halusta yliopistojen toiminnan luonteen muuttamiseksi kohti yritysmäistä innovaatio-maailmaa löytyy esimerkiksi jo vuoden 2005 valtion talousarviota koskevasta hallituksen esityksestä, jolla muutettiin valtion tapaa nettobudjetoida yliopistojen tuloja valtion budjetissa. Esitystekstin johdannossa luki seuraavaa koskien yliopistojen tehtäviä: ”Yhteiskunnallinen vuorovaikutus ja tutkimustulosten tuotteistaminen kaupallisiksi innovaatioiksi samoin kuin muu tutkimustulosten yhteiskunnallisen vaikuttavuuden edistäminen ovat olennainen ja integroitu osa yliopistojen kahta perustehtävää.” (HE 2004/135.) Edellisenä kesänä vuonna 2004 oli silloisen yliopistolain neljänteen pykälään, joka kosketti yliopiston tehtäviä, liitetty seuraava lause: ”Tehtäviään hoitaessaan yliopistojen tulee toimia vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa sekä edistää tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallista vaikuttavuutta.” (Laki yliopistolain muuttamisesta 2004/715).

Kun akateemisuutta on haluttu alkaa kaupallistaa, on akateemisuudelle myös alettu rakentaa brändiä. Yliopistokentällä brändin rakennus on nähty toteutuvan profiloinnin kautta. Talouspolitiikan arviointineuvoston raportissa vuonna 2018 koskien yliopistojen rahoitusta, vastasivat yliopistojen rehtorit yhdeksi tavoitteekseen johtamansa yliopiston profiloinnin. Profiloinnin rehtorit näkivät tapahtuvan ennen kaikkea yliopiston tutkimuksellisten vahvuuksien sekä toimintaympäristönsä kautta. (Seuri & Vartiainen 2018, 34.) Profiloinnin vaikutukset koettuun akateemiseen vapauteen ovat haastateltavieni mielestä sellaiset, joita yliopistojen johdon on syytä tarkkailla, ettei se profiloinnillaan ainakaan itse kavenna tutkijan akateemista vapautta liikaa.

Kyllähän se väistämättä rajoittaa sitä akateemista vapautta isossa kuvassa, mutta siinä sitten johdolla on iso vastuu sen suhteen, jos mietitään vaikka Lapin yliopistoa, niin olemme sen kokoinen organisaatio ja vaikka meillä on tietyt strategiset kärjet, joihin johto suuntaa toimintoja, niin akateeminen vapaus tarkoittaa sitä, että sinne pitää jäädä pelitilaa myös niille toimijoille, jotka eivät mene mitenkään järkevästi näiden strategisten alueiden alle. (H3, 2020.)

Mielenkiintoisena ilmiönä haastatteluista nousi esiin, että yhdellä haastateltavalla on kokemus siitä, että rahoittajatahot saattavat yliopiston profiloinnin kautta suhtautua suopeammin joihinkin rahoitushakemuksiin, jos tutkija sitoo hakemuksensa yliopiston profiiliin. ”Sitten jos on sellaisia tutkimusaiheita, joille myönnetään aika saidasti rahaa, niin sitten kun siihen laittaa ”in the Arctic”, niin sitten se yhtäkkiä onkin vähän suopeampi se rahoittaja. Se on sellainen kiinnostava ilmiö.” (H5, 2020.)

Yliopistojen tutkimusaiheiden kaupallisen arvon korostaminen on johtanut siihen, että jotkut toiset aiheet ovat rahoittajatahoille kiinnostavampia rahoittaa kuin jotkin toiset. Kiinnostavuus johtaa myös siihen, että akateemisen vapauden määrä jollain toisella tutkimusaiheella on suurempi kuin toisella, koska näyttää siltä, että resurssit luovat akateemisessa maailmassa vapautta.

Toinen aihe meidänkin tieteenalan sisällä on seksikkäämpi kuin joku toinen aihe, voin paljastaa. Seksikkäämpi siinä mielessä, että apurahojen antajien hana aukeaa helpommin. Niin silloin tietysti voidaan ajatella, että jos oman

tutkimuksen aiheen valintaan alkaa niin kuin vaikuttaa hyvin paljon se, että tästä valitsen tällaisen teeman, että vitut tämä minua niin kiinnosta, mutta kun valitsen tämän, niin saan paremmat apurahat. Niin siinä tietysti ollaan akateemisen vapaudenkin piirissä, kun tällaista alkaa olemaan. (H8, 2020.)

On nähtävissä myös, kuten vaikka STN:n rahoituspäätöksiä taustalla, että tutkimuksen rahoittamisen ja panostamisen kentällä on olemassa selviä trendejä, jolloin tietyt alat saavat enemmän rahoitusta kuin jotkin toiset alat. Esimerkiksi STN:n vuoden 2021 teemaksi on koronakriisin seurauksena ehdolla seuraava teema: ”Pandemiat yhteiskunnallisena haasteena” (Lapin yliopisto 2020). Koronan nostama pandemiatutkimuksen trendin nouseminen otettiin esiin myös haastatteluissani.

Puhuttiin koronaviruksesta, niin olisiko vuosi-kaks sitten lääketieteessä ollut kovinkaan trendikästä tutkia jotain tällaisiin viruksiin liittyvää, mutta nyt hetki on. Se on justinsa, että jos niiden trendien mukaan mennään, niin yliopistojen perustehtävä hämärtyy ehkä siinä. Pitäisi kuitenkin hyvin laaja-alaisesti tutkia asioita, eikä sen mukaan mitä jossain EU-budjetissa on päätetty, mihin panostetaan. (H2, 2020.)

Rahoituksen kilpailutus sekä se, ettei sitä kaikille ole jaossa, on johtanut myös siihen, että tutkimushankkeiden sisällä tutkijoiden tutkimusaiheet ohjautuvat siten, että ne on liittyttävä tutkimushankkeen kokonaisuuteen. Yhdessä haastattelussa haastateltava mainitsi, että hänen tutkimuksensa aihe on päätetty siten, että se on yhteydessä hankkeeseen, jossa hän on työntekijänä tällä hetkellä.

Oma esimerkki on se, että kun tekee hankkeelle työtä, niin on ollut pakko valita aihe sille tutkimukselle, joka ajaa ja haluaa lisätietoa hankkeen tuloksille ja tuoda vaikuttavuutta sille hankkeelle. Kun tietynlaiset tutkimukset ja aiheet saavat rahoitusta, niin se ajaa siihen, että tarvitaan tutkijoita, jotka tekevät tutkimusta siitä aiheesta. (H9, 2020.)

Kun aineistossani selvästi resurssi sidotaan osaksi akateemisen vapauden välttämättömyyksiä, niin vapauden ja akateemisen tutkimuksen mahdollisuutta osan tutkijoiden kohdalla voi kaventaa myös se, että rahoituspäätöksissä on trendi, että raha tulee

rahan luo, eli ne, jotka ovat aikaisemminkin menestyneet rahoitushauissa menestyvät myös tulevaisuudessakin. Italialainen taloustieteen professori Aldo Guena sanoi vuonna 2016 Yhteiskuntapolitiikka-lehden haastattelussa, että viidennes tutkijoista tuottaa 80 % parhaista tutkimuksista. Guenan mukaan kilpailtu rahoitus ei pysty tunnistamaan sitä, mistä nousee seuraavat tieteen ja tutkimuksen läpimurrot ja aiheet, vaan rahoitus valuu yleensä sinne, joilla jo rahaa on, sillä rahoituksen myöntämisen kriteeristöissä usein palkitsee hakijan aiempi menestys. (Kirsilä 2016.) Esimerkiksi Suomen Akatemian rahoituksen myöntämisen arviointikriteereissä mainitaan seuraavaa: ”Suomen Akatemian rahoituspäätökset perustuvat tutkimus- ja toimintasuunnitelman tai tutkimusinfrastruktuurien hankesuunnitelman ja hakijan tieteellisten ansioiden arviointiin.” Tieteellisillä ansioilla tarkoitetaan Suomen Akatemian mukaan muun muassa hakijan pätevyyttä hankkeen toteuttamiseen sekä hakijan yhteistyöverkoston laadukkuutta. (Suomen Akatemia 2020c.)

Akateemisen vapauden ydintä on aiheesta päättäminen, mutta aiheen valintaan on yhä enemmän jäsennettävissä erilaisia vaikuttimia, jotka näyttäisivät vaikuttavan tutkijan aiheen valitsemiseen. Esimerkiksi akateemisen tutkimuksen markkinoituminen ja kilpailu ovat saaneet tutkijat hakemaan tutkimusaiheiltaan parasta mahdollista tulosta rahoitushauissa, jolloin tutkimusaiheen valinnan suhteen voi kyseenalaista täyden akateemisen vapauden toteutumisen. Kilpailun tuoma paine hienosäätää ja muokata tutkimuksen aihetta lienee kuitenkin luonnollista, kun vertaa asiaa esimerkiksi kilpaurheiluun. Ei hiihtäjäkään tahallaan laita suksiensa pohjaan sellaisia voiteita, joilla takuuvarmasti häviää muille, vaan hiihtäjäkin pyrkii säätämään kalustonsa kelin mukaan. Samoin tutkija näyttäisi pyrkivän säätämään tutkimusaiheensa trendien, rahoituskriteerien ja muiden vaikuttumien mukaan, jotta tutkimuksen tekeminen ja kilpailussa menestyminen ylipäätään olisi mahdollista.

6.3 Tieteen julkisen arvostelun vaikutus koettuun akateemiseen vapauteen

Vuosi 2020 alkoi erikoisella näytöksellä pikaviestipalvelu Twitterissä, kun tutkija Oula Silvennoinen joutui perussuomalaisten poliitikkojen hampaisiin. Silvennoinen sai rapaa niskaansa koskien vuoden 2017 Suomen Akatemian rahoituspäätöstä hänen tutkimuksestaan, jossa Silvennoinen pyrki selvittämään toisen maailmansodan aikaisten Suomessa ja suomalais-saksalaisten joukkojen miehitysalueilla Neuvostoliiton luoteisosassa

ja Pohjois-Norjassa tapahtuneiden tapahtumien sekä holokaustin yhteyttä. Lähes kolme vuotta rahoituspäätöksen jälkeen perussuomalaisten kansanedustaja Sheikki Laakso kuvaili Silvennoisen tutkimuksen saamaa rahoitusta seuraavasti: ”Tää rahan tuhlaus on sairasta. Puoli miljoonaa johonkin lässytykseen ja perussuomalaisten haukkumiseen.” (Helsingin Sanomat 2020b.)

Mutta alkuvuoden 2020 tieteen sisältöön ja yliopistoihin kohdistunut poliitikkojen moitevyöry ei kuitenkaan ole mitenkään ainutlaatuinen, sillä esimerkiksi vuonna 2015 kokoomuksen silloinen puheenjohtaja Alexander Stubb ilmaisi pääministeri Juha Sipilän hallituksen hallitusohjelman julkaisutilaisuudessa 27.5.2015, että hänen mielestään professorilla on ollut kolme syytä olla professori, ja ne ovat olleet kesä-, heinä- ja elokuu. Stubbin mukaan jatkossa näin ei enää olisi. Hän joutui pyytämään anteeksi lausuntoaan seuraavana päivänä. Tästä ei kuitenkaan mennyt edes vuotta, kun pääministeri Sipilä lausui huhtikuussa 2016 yliopistojen olevan tehottomia resurssiensa käytössä. Sipilä vaati, että julkisen rahan olisi tuotettava yliopistoissa ja painotti vielä myöhemmin, että ”julkisista investoinneista on saatava enemmän irti.” (Helsingin Sanomat 2015; Yle Uutiset 2016.) Suomessa yliopistojen kokema julkinen paine ja kritiikki ovat siis viime vuosina koventuneet. Poliitikoilla ja julkisella keskustelulla on selvästi jonkinlainen näkemys siitä, millaisia yliopistojen tulisi olla ja mihin yliopistojen toiminnan tulisi tähdätä. Aineistossani nähdään, että tämä tutkimuksen kokema julkinen arvostelu on kaventanut akateemista vapautta.

Kyllä kai sitten sillä on tosiasiaa, kun nykyaika on mennyt hulluksikin. Minun aiheeni on helppo, se ei herätä poliittisesti mitään mielenkiintoa lähtökohtaisesti. Mutta uskallan epäillä, että jos olis jonkun muun alan tutkija nyky maailmassa, esimerkiksi tutki maahanmuuttoa, niin kyllä on riemu irti. Se on mennyt kyllä aika hulluksi, mikä loppujen lopuksi alkaa vaikuttaa. (H8, 2020.)

Koventuneesta tieteen kohtaamasta julkisesta keskustelusta kertoo se, että haastatteluissa paljastettiin, että tietyt tutkimusaiheet voivat poikia jopa tappouhkauksia, joka osaltaan voi olla kaventamassa henkilökohtaista akateemista vapautta. Tällöin on inhimillistä, että tutkija voi valita esimerkiksi turvallisuuden tunteen ennemmin kuin maksimaalisen akateemisen vapauden tunteen.

Esimerkkejä, että tutkijat tietyn aihepiirin ovat valinneet, niin seurauksena on tappouhkauksia ja muuta. Sitten toisissa aihepiireissä, niin sitä vaaraa ei ehkä ole niin paljoa. Että kyllä se aika lailla erilaiilla kohtelee sekkin, että mistä olet kiinnostunut. (H6, 2020.)

Ehkä osittain tutkimusaiheen herkkyydestä kertoo myös seuraava yhdestä haastattelusta esiin nostamani pointti. Julkisen keskustelun ja sen antaman paineen myötä näyttää olevan mahdollista, että syntyy ajatus, että akateemisesti vapaita tutkimaan joitain aiheita ovat vain tietyt henkilöt. Haastatteluissani nousi esiin, että yksi tällainen aihe Lapin yliopiston kohdalla vaikuttaisi olevan saamelaisten tutkimus. ”Ehkä yhä useammin törmää sellaiseen, että jos tutkija sattuu olemaan vaikka alkuperäiskansaansa kuuluva, niin sitten sanotaan hänelle, että ’tutki sinä niitä saamelaisia, kun sinä voit tutkia niitä’ ja tällaisia” (H5, 2020).

Haastatteluissa otettiin esiin myös nimenomaan alkuvuodesta 2020 pinnalla ollut perussuomalaisten kiivas kritiikki koskien Suomen Akatemian rahoituspäätöstä vuodelta 2017. Se nostettiin esiin, kun vastaaja pohti sitä, että arvostelijoilla ei välttämättä ole tarpeeksi tietotaitoa tiedepolitiikasta, jotta arvostelevat poliitikot ymmärtäisivät, miten esimerkiksi yliopistojen tai tutkimuksen rahoitus toimii.

Ongelma on, että onko poliittisilla päättäjillä täyttä ymmärrystä siitä, millaista on tiedepolitiikka. Minkälaista on tieteen tekeminen ja kuinka laaja-alaista sen pitää olla. Jos se nähdään vain kustannuksena, niin silloin tietysti poliittisen ilmapiirin ja valtasuhteiden vaikutus on suuri. (H2, 2020.)

Ennen kaikkea tutkijoiden ja yliopiston saaman julkisen arvostelun pelätään vaikuttavan tutkimuksen rahoituspäätöksiin, johon perussuomalaisten kritiikki kohdistui. Rahoituspäätöksillä turvataan nykypäivänä monen tutkimuksen toteutuminen, ja sitä kautta akateemisen vapauden toteutuminen. Tähän vastauksena haastateltava pohti, että akateeminen vapaus tarvitsisi entistä vahvempaa turvaa poliittiselta päätöksenteolta.

Tällainen yhteiskunnallinen ilmapiiri, niin se asettaa sille sellaisia uusia kysymyksiä, että pitäisikö sitä tiedeinstituutiota tai sen asemaa jollakin

muullakin tavalla turvata, että kyllä siinä mielessä hankala se akateemisen vapauden tilanne todennäköisesti on. (H7, 2020.)

6.4 Akateeminen vapaus yliopistopolitiikan jaloissa

Vuoden 2010 yliopistolain muutoksessa muutettiin yliopistojen talouden hallintaa siten, että yliopistoista tuli taloudellisesti autonomisia, omasta taloudestaan vastaavia tahoja. Yliopistojen rahoituksesta kuitenkin valtaosa tulee tänäkin päivänä valtion julkisesta rahoituksesta (ks. esim. Aarrevaara, Wahlfors & Dobson 2018, 5). Samalla 2010 yliopistolain uudistuksessa yliopistojen julkisen rahan saannin pohjaksi luotiin OKM:n perusrahoitusmalli, jossa suomalaiset yliopistot kilpailevat keskenään OKM:n niin sanotusta budjettirahoituksesta erilaisten rahoitusmallissa määritellyiden mittareiden ja indikaattoreiden kautta. Yliopistot päättävät itse, miten toteutuneen rahoituksen käyttävät yliopiston sisällä. Myös ammattikorkeakouluilla on Suomessa oma rahoitusmallinsa (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018, 19.)

On nähty, että OKM:n rahoitusmallin vaikutte yliopistojen toimintoihin on erityisen vaikuttava. OKM julkaisi vuonna 2016 Owl Groupilta tilaamansa raportin, jossa arvioitiin uuden yliopistolain vaikutuksia yliopistojen toimintaan. Raporttia varten haastatellun yliopistoväen mielestä pääosin uuden lain myötä yliopistot ovat pystyneet taloudelliseen autonomiaan omissa toiminnoissaan, kun taloudellinen autonomia on mielletty esimerkiksi oman kirjanpidon laatimiseksi. Mutta samaan aikaan raportissa mainitaan vastauksissa näkyneen mielipide, että uuden yliopistolain voimaantulon jälkeen OKM:n ohjaus talouspuolella yliopistojen toimintojen suhteen on ollut jopa vahvempaa kuin ennen lakia. Raportissa kuvaillaan tilannetta seuraavasti: ”Yliopistojen autonomia koetaan tässä suhteessa rajattuna: se on rahoituksellisesti riippuvainen ministeriön rahoituksesta ja ministeriö myös määrää mitä tutkintoja ja opetusta yliopistot voivat antaa.” (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2016, 38-39.)

Aineistossani nousee esiin juuri OKM:n perusrahoitusmallin vahva ohjaaminen suhteessa yliopistojen autonomiaan ja sitä kautta myös akateemiseen vapauteen. Yliopistoilla on

perusrahoituskilpailuissa samanlainen tilanne kuin tutkijoilla tutkimusrahoituskilpailussa, kilpailu ohjaa toimintoja.

Yksi on rahoitusmalli, sillä ohjataan meidät tuotantolaitoksiksi. Kilpailu koko ajan kiristyy, toiset parantaa tuloksia, jolloin on pakko itselläkin parantaa, jolloin ajaudutaan siihen, että entistä vähemmän on liikkumatilaa. Ei ole euroja lähteä tekemään kuin sitä tiettyyn putkeen liittyviä asioita. Putken ulkopuolelle ei ole enää mahdollista siirtyä. (H2, 2020.)

Vaikka yliopistoilla on valta päättää taloudellisen autonomiansa kautta, miten se kohdistaa yliopiston sisällä rahansa, ohjaa sisäisenkin rahan kulkua paljolti OKM:n rahoitusmalli. Tämä näkyy myös OKM:n tilaamassa raportissa. ”Haastatteluiden perusteella yliopistot myös reagoivat herkästi käytettyihin tulosindikaattoreihin, mikä saattaa puolestaan painottaa tutkimuksen kehittämisessä resurssinäkökohtia. Resurssija koetaan olevan oikeutettua jakaa niille yksiköille ja tieteenaloille, jotka tuottavat indikaattoreiden mukaisia tuloksia.” (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2016, 75.) Myös haastatteluissa kävi ilmi, että Lapin yliopiston sisällä ohjataan tuloksen tekemistä yliopistojen rahoitusmallia silmällä pitäen mahdollisimman tuottavasti.

Jos miettii, vaikka yliopiston rahoitusjärjestelmää, niin pikkaisen nytkin taas muuttuu se, mikä ikään kuin on tärkeää. Sitten se vähän kuin ohjaa sitä toimintaa tai ainakin sen toiminnan painopisteitä. Joskus tuntuu pöljältä, että me annetaan sellaisten asioiden vaikuttaa ikään kuin siihen meidän tärkeään työhömmme. Onko kansainvälisten ohjelmien opintopisteitä erikseen rahoitettu vai ei, ja se mitä rahoitusmallissa lukee sitten määrää, että alkaako meillä kv-maisteriohjelmia vai ei. (H4, 2020.)

Aineistossani annetaan kritiikkiä OKM:n ohjaamiselle. Samoin vuonna 2016 julkaistussa raportissa koskien yliopistolainmuutosta yliopistokenttä kritisoi OKM:tä tarpeettomasta mikromanageroinnista. Raportin mukaan yliopistot näkivät tämän olevan epäsuhdassa yliopistoille suodun autonomisuuden kanssa. Yliopistot kertoivat myös, että heiltä vaadittujen raporttien määrä sekä niiden yksityiskohtaisuus OKM:n suhteen ovat nousseet lakiuudistuksen jälkeen. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2016, 31-32.) Aineistossani otetaan esille, että Lapin yliopisto on OKM:n toiminnan suhteen eräänlaisessa pakkoraossa, sillä

yliopiston budjetista suurin osa on juurikin OKM:n budjettirahoitusta. Tällöin rahoitusmallilla on erityisen suuri vaikutte toimintojen suuntaukseen. Seuraavassa haastateltava myös kertoo, ettei yliopisto yksinkertaisesti voi toimia OKM:n ohjauksen vastaisesti, muuten loppuvat resurssit. ”Tietysti joudutaan osittain pakon sanelemana sitä ohjausta noudattamaan. Keinot siinä voi olla aika vähäisiä. Ei voi olla vain, että ei me tehdä mitään. Sieltä (OKM:stä) tulee heti se, että ette saa rahaa.” (H6, 2020.)

Myös toinen haastateltava pohti, että OKM on uuden yliopistolain myötä tehnyt rahoitusmallin kautta yliopistokentästä konsernin, jossa OKM toimii emoyhtiönä yliopistojen ollessa tytäryhtiöitä. ”Voisi kysyä, että onko meillä oikeastaan yksi yliopisto, koska yliopistoissa valta osa rahoituksesta tulee opetus- ja kulttuuriministeriön kautta. Eli meillä on oikeastaan yksi konsernin emo ja kolmetoista eri brändiä, kolmetoista tytäryhtiötä emon alaisuudessa.” (H2, 2020.)

OKM:n perusrahoituksen sekä muun rahoituksen myötä vaadittavien materiaalien yksityiskohtaisuuden lisääntyminen sekä itse hakemusten tuottaminen näkyvät akateemisessa vapaudessa suoraan siten, että haastateltu henkilöstö kokee ajallisen resurssinsa kaventuneen. Ajallisen resurssin ollessa rajallinen, on kaventuminen pois suoraan ajasta tutkia ja harjoittaa akateemista vapauttaan. ”On sellainen tunne, että sitä (akateemista) vapautta ei ole. Hämmästyneenä katselen omia julkaisuja, että missä vaiheessa esimerkiksi pystyn kirjoittamaan jotain, kun nyt kerta kaikkiaan työ on mennyt hektiseksi ja tiukaksi.” (H1, 2020.)

Haastateltavista usea näki, että tutkijoille on siirtynyt viime vuosien aikana useita byrokraattisia tehtäviä, joita on ehkä ennen hoitanut joku muu tai sitten tehtävät ovat uusia. Tämän nähtiin myös rajoittavan tutkimukseen käytettävissä olevaa aikaresurssia, kuten seuraava vastaaja vastasi: ”Meillä on entistä enemmän tällaisia byrokratian tehtäviä hoidettavana, ja se on johtanut siihen, että vaikka keksisit kuinka hyvän idean, niin sulla ei välttämättä ole aikaa tai mahdollisuutta alkaa miettimään tai viemään sitä eteenpäin.” (H7, 2020.)

Lisäksi hallinnollisten tehtävien nähtiin kasaantuvan yliopiston sisällä, jolloin myös hallinnollisissa tehtävissä olevilla tutkijoilla on akateeminen vapaus rajallisempi kuin niillä

tutkijoilla, jotka eivät osallistu hallinnollisten tehtävien hoitoon. ”Mitä paremmin teet, niin sen kapeammaksi sinun akateeminen vapautesi muodostuu. Mitä paskemmin ne hoidat, niin sua ei pyydetä minnekään eikä määrätä minnekään. Saat omassa boksissa tutkia rauhassa. Siinä on iso ristiriita.” (H3, 2020.)

Yliopiston taluspohjan muututtua vuonna 2010 kilpaillun rahoituksen ja rahoitusmallin ohjaamaksi, nähdään sen luoneen yliopistossa työskenteleville tulosvastuun toteuttaa esimerkiksi OKM:n perusrahoitusmallin indikaattorien kohteet mahdollisimman hyvin, jotta yliopisto voisi pärjätä kilpailussa OKM:n perusrahoituksesta ja sitä kautta varmistaa toimintaedellytyksensä. Tulosvastuullisuuden ajattelutapa on vaikuttanut vastausten perusteella tutkijoiden työskentelytapoihin ja valittuihin ratkaisuihin, jolloin välttämättä ei ole tehty valintoja akateemisesti vapaasti.

Talouden suhde on tällä hetkellä Suomen kaltaisessa maassa aika ratkaiseva. Jos yliopistosta tehtiin 2009 tuotantokoneisto, ja meille täällä asetettiin tulosvastuita, joita jaettiin henkilöstölle, niin kyllä se muutti sitä ihmisten tapaa tehdä töitä. Ohjataan siihen, että tietyn tyyppistä toimintaa tehdään, tietyn tyyppistä opetusta ja tietyn tyyppisiä juttuja, niin ne aika radikaalistikin on vaikuttanut siihen, että millä tavalla näitä pystytään tekemään. Jos ihmisille annettaisiin akateemisia vapauksia, niin väittäisin, että he tekisivät vähän toisenlaisia tempauksia. (H7, 2020.)

Näyttää siltä, että viime vuosina tehty yliopistopolitiikka on syönyt aikaresurssia tutkijalta, joka on vaikuttanut tutkijan kokemaan akateemiseen vapauteen. Samalla yliopistopolitiikka on muuttunut uuden julkisjohtamis -ajattelutavan hengessä tulosvastuulliseksi, jossa mitataan eri indikaattorein eri tutkijoiden ja tieteenalojen merkittävyyttä ja kilpailukykyä. Samaan aikaan, kun kilpailu on yhdistetty esimerkiksi Lapin yliopiston tapauksessa yliopiston tulobudjetista kaksi kolmasosaa täyttävään valtion julkisen rahan jakamista säätelevään perusrahoitusmalliin, on akateemista toiminnan panostusta ohjattu niille aloille ja aiheille, jotka tuottavat rahaa. Eräs haastattelija kuvailikin puheita yliopistojen autonomisuudesta ja akateemisesta vapaudesta näennäiseksi nykyisessä yliopistopolitiikassa. ”Nämä mitkä liittyvät akateemiseen vapauteen, niin tavallaan yliopiston autonomia ja vapaus, niin onhan se aika näennäistä. Kyllähän ministeriö sitä liekaa pitelee aika tiukasti kiinni.” (H6, 2020.)

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

”Vain silloin, kun uskon kyvyttömyyteni haluamani saavuttamisessa johtuvan siitä, että muut ihmiset ovat järjestäneet asiat niin, että juuri ja vain minulla ei ole tarpeeksi rahaa maksaa haluamastani, katson olevani pakottamisen tai orjuuttamisen uhri.” Näin määritteli Isaiah Berlin eroa siinä, että milloin talouden voi sanoa olevan tekijä, joka rajaa vapautta. Berlinin mukaan esimerkiksi köyhyys itsessään ei vielä luo epävapautta, mutta jos syynä köyhyyteen on se, että jonkin toisen teot luovat köyhyyden, on kyse vapautteen puuttumisesta. Aineistoni perusteella resurssit tutkimuksessa ja niiden niukkuus voivat tuottaa tutkijalle edellä kuvatun kaltaisen tilan, jossa koetaan akateemista vapautta kavennettavan sillä, että tehdään päätöksiä, jotka kaventavat tutkijan vapauden tilaa. Se ei johdu tutkijan ”köyhyydestä”, vaan tutkija on muiden valintojen kautta ”köyhä” resurssien suhteen suorittamaan tutkimusta. (Berlin 2001, 48.)

Tulostavoitteiden ja tutkimukseen rahoitusmallien sekä rahoitushakujen kautta rakennetun vahvan ohjauksen kautta akateemisen vapauden arvo on mielestäni eräällä tapaa unohtunut. Tutkijat ovat yksilöitä, joilla on erityisen tärkeä rooli tuottaa uudenlaista tietoa, mutta nykypäivänä halu ohjata tutkimuksen suuntia taloudellisesti hyödynnettävissä oleviksi innovaatioiksi voi ylittää sen tavoitteen, että tutkija yksilönä olisi täysin vapaa. Berlinin mukaan jokin toimija voi saada ihmiset toimimaan vasten tahtoaan vain, kun vedotaan arvoon, joka on yksilöä korkeampi. (Berlin 2001, 63.) Tämän vuoksi on syytä tarkastella, millainen arvo suomalaisen yliopiston tutkijan kokeman akateemisen kilpailun takana on.

Se, miksi esimerkiksi Suomessa lähdettiin 2010 vuoden yliopistolain muutosta tekemään ja samalla lisäämään kilpailua akateemisessa maailmassa, johtui pitkälti Suomen korkeakoulutusmarkkinoiden kilpailukyvyn laskusta. Vuonna 2004 valtioneuvoston kanslia julkaisi raportin ”Osaava, avautuva ja uudistuva Suomi”, jonka oli kirjoittanut ”Suomi maailmantaloudessa”-selvityksen ohjausryhmä, jonka puheenjohtajana toimi Anne Brunila ja varapuheenjohtajana Vesa Vihriälä. Raportissa oli käsitelty myös korkeakoulusektoria suhteessa maailman tasoon. Se kritisoi korkeakoulusetkorilla käytettyjä resursseja ja sitä mihin resurssit olivat suunnattu seuraavasti: ”Kansainvälistä huippua edustava osaaminen yliopistoissa ja korkeakouluissa uhkaa hiipua, jos opetuksen ja perus- tutkimuksen resursseja

ei kyetä nostaman kansallisesti tärkeillä ydinosaamisalueilla.” Samalla annettiin ensisysäys sille, että suomalaisten yliopistojen tulisi muodostaa itsestään entistä vahvempia brändejä. Kuitenkin kaikkein eniten korkeakoulukenttään myöhemmin vaikuttanut avaus oli kilpailun tuonti suomalaiseen yliopistokenttään. Raportissa sanottiin seuraavaa: ”Yliopistojen ja korkeakoulujen perusrahoituksen ja lisäresurssien kohdentamisessa on myös käytettävä aiempaa enemmän kilpailullisia elementtejä, jotta syntyy kannustimia huippuosaamisen kehittämiseksi ja kansainvälistymiseksi. Tämä edellyttää perusrahoituksen määräytymiseen vaikuttavien tuloksellisuusmittareiden kehittämistä.” (Valtioneuvoston kanslia 2004, 30.) Tämä raportti toimi vuoden 2010 yliopistolain alkusysäyksenä (ks. Miettinen, Muukkonen, Myrsky & Pohjalainen 2009, 20).

Edellä mainitussa raportissa ja sen jälkeisessä yliopistopolitiikassa kilpailu on tuotu akateemisen ympäristön välttämättömyyksien, eli akateemisen vapauden virtauksen uomien joukkoon, siten, että kilpailuun on sidottu akateemisesti vapaan tutkimuksen teon kannalta välttämätön resurssivapaus. Mielestäni se että kilpailu on asetettu yhdeksi osaksi akateemisen vapauden uomaa, on kaikkein eniten haavoittanut ja alistanut akateemista vapautta. Thomas Hobbes kuvaili vapauden ja välttämättömyyksien olevan tiiviissä yhteydessä toisiinsa. ”Koska ne (teot) johtuvat heidän tahdostaan, ne johtuvat vapaudesta, ja kuitenkin ne johtuvat välttämättömyydestä, koska jokainen ihmisen tahdon akti ja jokainen halu ja taipumus johtuu jostain syystä ja tämä toisesta syystä” (Hobbes 1999, 190.) Mutta onko kilpailu sellainen välttämättömyys, minkä voi laskea tutkijan haluihin vai onko se enemmän pakon sanelemaa?

Samalla voisi kysyä, että onko kilpailukyvyn lasku ollut tarpeeksi suuri arvo, jotta akateemisen vapauden koettua määrää voidaan alkaa ohjata esimerkiksi rahoitusindikaattorein? Berlin viittaa Immanuel Kantin ajatukseen, että arvot lopulta ovat ihmisten luomia ja tätä kautta on pääteltävissä, että kaikkein korkein arvo lopulta on yksilö, koska ilman yksilöä ei ole arvoja. (Berlin 2001, 63.) Tästä johtuen en malta olla esittämättä retorisenä kysymyksenä myös, että olemmeko tarpeeksi voimakkaasti pysähtyneet yliopistopolitiikassa pohtimaan, onko aidosti akateemisesti vapaa tutkija yksilönä arvokkaampi kuin korkeakoulutuksen kansainvälinen kilpailukyky. Vain tämän tunnistamalla ja yliopistopolitiikkaa suuntaamalla siihen, että tutkimusaiheita ei ohjaisi vahva rahallinen insentiivi, pystymme mielestäni enemmän mahdollistamaan tutkijoiden jäsentämän akateemisen vapauden perimmäisen tavoitteen ja olemuksen toteutumisen,

jolloin tutkija voisi aidosti olla oman tutkimustyönsä herra ja olla positiivisesti *vapaa johonkin*.

Tutkielmani osoittaa, että akateemiseen vapauteen ja sen kokemiseen vaikuttavat useat eri tekijät. Tutkijan oma positio työntekijänä, yliopistopolitiikan ohjaava vaikutte, tutkittavan aiheen ajankohtaisuus sekä aiheen luoma julkinen paine ja keskustelu ovat esimerkkejä teemoista, jotka aineistosta nousevat esiin. Jaoin tutkielmani aineistoanalyysit kahteen osioon, joista ensimmäinen käsitteli sitä, miten tutkijaminä ja akateeminen vapaus ovat yhtä, jossa aineistosta syntynyt pääasiallinen tutkimusfokus oli siinä, miten tutkija haluaa olla se henkilö, joka on toimija suhteessa vapauteen. Tutkielmani aineistoanalyysin toinen osio, jossa katsotaan akateemisen vapauden ja yliopistopolitiikan suhdetta, kuitenkin osoittaa, että on olemassa yhä vahvempia ohjaavia tekijöitä, jotka vaikuttavat enemmän akateemiseen vapauteen kuin tutkija yksilönä, jolloin se, kuka määrittää akateemista vapautta ja on toimija suhteessa vapauteen, on usein joku muu kuin tutkija itse. Tällöin akateemisesta vapaudesta muodostuu kuva tutkijan suojana toiminnalta, ja tutkijasta tulee siten toiminnan kohde, jonka vuoksi akateemisesta vapaudesta on tullut yhä vahvemmin negatiivisen vapauden käsite tutkijalle, *vapaus jostakin*.

Akateemisen vapauden pohjimmainen tarkoitus on tehdä tutkijasta se, joka vapaudestaan määrää, mutta se, että puhe on siirtynyt siihen, miten tutkija voi suojautua niiltä, jotka akateemisesta vapaudesta määräävät, kertoo paljon akateemisen vapauden paineistetusta tilasta. Tämän akateemisen vapauden keskustelun suunnanmuutoksen huomioiminen osoittaa, että tutkielmani teorialataus Berlinin ja Hobbesin vapauden klassikoiden kautta myös osoittautuu erittäin onnistuneeksi työkaluksi tutkia akateemisen vapauden ilmiön tilaa, sillä akateemisen vapauden keskustelun sanoittaminen vapauden teoriaklassikoiden kautta muodostui hedelmälliseksi ja sanoittaminen valittujen teorioiden kautta myös mahdollisti ilmiössä tapahtuneiden muutosten paljastamisen.

Haastattelin yhdeksää henkilöä, jotka edustavat kattavasti eri tiedekuntia Lapin yliopistossa. Nostan tutkielmassani esiin erilaisia yleistyksiä, mutta myös yksityiskohtia, joita haastatteluaineistosta syntyy, mutta on syytä mielestäni huomata, että laajemmalla haastatteluotannalla laajempien yleistyksien syntyminen olisi todennäköisesti ollut tieteellisesti laadukkaampaa ja siten tutkielma voisi kuvata paremmin yleisesti akateemisen vapauden tilaa. Tutkielmani sai minut pohtimaan mahdollisia jatkotutkimusaiheita, joita

voisi olla esimerkiksi yliopistojen perusrahoitusmallin ja akateemisen vapauden yhteyden yksityiskohtaisempi tutkiminen. Tällä tutkimuksella voisi olla mahdollista tuottaa poliittiseen päätöksentekoon materiaalia, joilla voisimme tehdä sekä tutkijoita että maan kilpailukykyä hyödyttäviä ratkaisuja, kun perehtyisimme paremmin ohjaavan talouden ja akateemisen vapauden suhteeseen. Toinen erityisen hyvä jatkotutkimusaihe olisi opiskelijan akateeminen vapaus. Havaitsin tutkielmaani tehdessä, että opiskelijan akateemista vapautta käsitteleviä tutkimuksia ei ole olemassa juurikaan, joten tutkimuksena tämä voisi olla akateemisen maailman tuntemusta rikastuttava aihe.

Lopetan tutkielmani metaforaan akateemisesta vapaudesta jääkiekon kontekstissa, joka mielestäni tiivistää hyvin ajatukseni akateemisesta vapaudesta tekemiäni havaintojen jälkeen sekä vastaa samalla tutkimusongelmaani *millaiset tekijät määrittelevät akateemista vapautta Lapin yliopistossa*. Jääkiekko on ollut itselleni rakas laji läpi elämäni. Harrastin jääkiekkoa aikoinaan 13 vuotta ja tein elämäni ensimmäiset työvuoteni toiminimiyrittäjänä, jonka kautta tein töitä jääkiekkotoimittajana. Jostain syystä havaitsen jääkiekkokaukalossa ja akateemisessa maailmassa paljon samankaltaisuuksia.

Tutkija on kuin jääkiekkoilija. Pelaaja, jonka akateeminen vapaus on eräänlainen menestys. Menestystä mittaavat saatu peliaika, maalinteko ja muut onnistumiset. Jääkiekko pelinä muodostuu jääkiekkoilijalle monesta eri tekijästä, kuten tekee akateeminen vapaus tutkijalle. On niin sanottu pelin henki, joka ilmentää pelin vauhtia, vallitsevaa ”voittavaa taktiikkaa” ja yleisiä sääntöjä, myös sanattomia sellaisia. Tähän henkeen kuuluu vahvasti myös rakenteet, kuten kaukalo, kiekko, mailat ja niin edelleen. Akateemisuuudessa pelin hengen ja rakenteet muodostavat yliopisto käytänteineen sekä yliopisto instituutiona ja työpaikkana.

Yliopiston sisäinen rakenne on kuin kaukalo, raamit, jotka ovat toiminnan tila. Näitä ovat erilaiset kollegiaaliset toimielimet tai muut traditiot. Pelin henkeen ja virtaukseen vaikuttavat paljon yliopiston käytänteet ja tavat työskennellä. Iso vaikutus jääkiekossa onnistumiseen on joukkuehenki, samoin työilmapiiriin voisi lukea vaikuttavan tutkijan onnistumiseen.

Jääkiekkoilijan onnistumiseen vaikuttavat monet ulkopuoliset toimijat. Valmentajat, managerit, yleisö ja kiekkosarjan päätöksentekoelimet. Akateemiseen vapauteen vaikuttavat myös monet ulkopuoliset toimijat, kuten valmentajan kaltaiset lähiesimiehet tiedekunnassa,

jääkiekkomanagereita muistuttava yliopiston hallinto, tavan kansalaiset yleisönä tai opetus- ja kulttuuriministeriö ja muu yliopistopolitiikka koko sarjan päätöksentekuelimenä. Näiden ulkopuolisten toimijoiden vaikutteet ja poliittiset ratkaisut vaikuttavat siihen meneekö kiekko maaliin tai onko tutkimuksen vapaus maksimaalista. Jos yleisö buuaa tai manageri ei luo olosuhteita onnistumiselle, voi maalivire kadota. Tutkimus toiminee samalla tavalla. Kun yleinen ilmapiiri tutkimusta kohtaan heikkenee tai kun tutkija ei saa tutkimuksellensa tukea, heikkenee akateeminen vapaus tutkia juuri tämän tukijan valitsemaa aihetta kohtaan.

Mutta olennaista on huomata, että niin jääkiekkoilijan onnistumisen kuin tutkijan akateemisen vapauden määrittää pitkälti hänen omat ominaisuutensa. Nelosketjun hyökkääjän maalinteko voi olla satunnaista. Samoin silloin tällöin hankehakemuksissa onnistuvan tutkijan akateeminen vapaus ja sen tunto voivat vaihdella suuresti. Niin jääkiekossa kuin yliopistossa on kuitenkin myös niitä 50 maalia kaudessa tekeviä supertähtiä, joiden paikka on sinetöity, kunhan vain verkko heiluu. Tällöin on vapaus toimia, tehdä maaleja tai tutkia, suurimmillaan. Näiden ahneiden maalintekijöidenkin tulokseen vaikuttavat kuitenkin pelin henki, pelin säännöt, rakenteet, käytänteet, ulkopuolinen tuki ja vaikutteet, joukkuekaverit, mutta hän osaa myös omilta taidoiltaan hyödyntää tämän samansa tilan ja vapauden maksimaalisesti. Samoin tutkijan akateemiseen vapauteen vaikuttavat tutkimuksen henki, työyhteisön vuorovaikutteisuus, tarjottu hallinnollinen tuki, onnistumiset rahoitushauissa, mutta paljon riippuu myös tutkijan henkilökohtaisesta taidosta käyttää näitä työkaluja.

Akateemisuus ja akateeminen vapaus ovat asioita, jotka elävät tutkijassa kuin pelaamisen taito jääkiekkoilijassa. Akateeminen vapaus ei ole universaali, vaan se on jokaiselle merkitykseltään pelin hengessä rakentuvaa, omiin ominaisuuksiin ja ulkopuolisten odotuksiin peilautuvaa vapautta, jonka jokainen tutkija kokee erillä tapaa.

LÄHTEET

Aarrevaara Timo; Wahlfors Leena & Dobson Ian R. (2018) Higher Education Systems and Institutions, Finland. In: Teixeira P., Shin J. (eds) *Encyclopedia of International Higher Education Systems and Institutions*. Springer, Dordrecht.

Albornoz Orlando (1991) Autonomy and accountability in higher education. *Prospects*, 21(2), 204–213

Arendt Hannah (suom. Matti Kinnunen) (2013) *Totalitarismin synty*. Tampere: Vastapaino.

Berdahl Robert (1990), Academic freedom, autonomy and accountability in British universities. *Studies in Higher Education*, 15:2, 169-180

Berlin Isaiah (1958/2001) *Vapaus, ihmisyys ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.

Bleiklie Ivar (2018) New Public Management or Neoliberalism, Higher Education. 10.1007/978-94-017-9553-1_143-1.

Brunsson Nils & Sahlin-Andersson Kerstin (2000) Constructing Organizations: The Example of Public Sector Reform. *Organization Studies*, 21(4), 721–746

Connolly William E. (1993) *The Terms of Political Discourse*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Edilex (2007) *Valtioneuvoston viikko* 47/2007. https://www.edilex.fi/valtioneuvoston_viikko/2007_47.html (haettu 27.11.2019)

EdSurge (2019) 'Academic Capitalism' Is Reshaping Faculty Life. What Does That Mean? <https://www.edsurge.com/news/2019-11-25-academic-capitalism-is-reshaping-faculty-life-what-does-that-mean> (haettu 11.2.2020)

Fuchs Ralph F. (1963) Academic Freedom, Its Basic Philosophy, Function and History. *Law and Contemporary Problems*. 28:3, 431-446

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi valtion talousarviosta annetun lain 3 a §:n muuttamisesta 2004/135. <https://finlex.fi/fi/esitykset/he/2004/20040152> (haettu 26.5.2020)

Hallituksen esitys eduskunnalle yliopistolaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi 2009/7. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2009/20090007#idp447849248> (haettu 27.11.2019.)

Himanka Juha (2018). *Korkein opetus: Opettamisen lähtökohdat yliopistoissa ja korkeakouluissa : johdatus opettajalle*. Tampere: Vastapaino.

Helsingin Sanomat (2015) *Stubb pahoittelee professoreiden kesälomista vitsailua*. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000002827594.html> (haettu 25.5.2020)

Helsingin Sanomat (2020a) *Tampereen yliopisto julkaisi tiedotteen, jossa melkein mikään lauseista ei tuntunut merkitsevän mitään – soitimme* <https://www.hs.fi/nyt/art-2000006388013.html> (haettu 10.2.2020)

Helsingin Sanomat (2020b) *Perus-suomalaiset moittivat Suomen Akatemian päätöstä rahoittaa holokausti-tutkimusta – näin Akatemia kommentoi.* <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000006368202.html> (haettu 25.5.2020)

Hämeri Kaarle (2018) *Miten yliopistoja kannattaisi rahoittaa?* <https://www.helsinki.fi/fi/uutiset/korkeakoulu-tiedepolitiikka/miten-yliopistoja-kannattaisi-rahoittaa> (haettu 18.2.2020)

Hobbes Thomas (suom. Aho Tuomo) (1651/1999) *Leviathan*. Tampere: Vastapaino.
Pettit Philip (2005) Liberty and Leviathan. *Politics, philosophy & economics*. 4:1, 131–151

Jyränki Antero & Husa Jaakko (2012) *Valtiosääntöoikeus*. Helsinki: CC Lakimiesliiton kustannus.

Kaidesoja Tuukka ja Kauppinen Ilkka (2013) *A Shift Towards Academic Capitalism in Finland*. *Higher Education Policy* 27:1, 23-41.

Kauppalehti (2020) *Innovaatioiden uusi aikakausi: ”Sytytämme pieniä tulipaloja tieteen rajapinnoille”* <https://studio.kauppalehti.fi/studiovieras/tuni-innovaatioiden-uusi-aikakausi-sytytamme-pienia-tulipaloja-tieteen-rajapinnoille> (haettu 10.2.2020)

Kirsilä Jari (2016) Eurooppa tekee tiedettä yhä pirstaleisemmalla julkisella rahalla. *Yhteiskuntapolitiikka*. 81 (2016):2.

Kivistö Sari & Pihlström Sami (2018) *Sivistyksen puolustus*. Helsinki: Gaudeamus.

Kocka Jürgen (2016) *Kapitalismin lyhyt historia*. Helsinki: Gaudeamus.

Koukkunen Kalevi (toim.) (2002) *Sivistyssanakirja*. Juva: WSOY.

Kuoppala Kari (2015) Kompleksisuuden mahdollisuudet. *Tiedepolitiikka*. 4/2015.

Kuula Arja & Tiitinen Sanna (2010) Eettiset kysymykset ja haastattelujen jatkokäyttö. Teoksessa J. Ruusuvoori, P. Nikander & M. Hyvärinen (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino. 446-459.

Laakso Liisa (2020) Akateeminen vapaus on osa kansanvaltaa. *Acatiimi*. 1/2020.

Laki yliopistolain muuttamisesta 2004/715. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2004/20040715> (haettu 26.5.2020)

Lapin yliopisto (2020) *Osallistu strategisen tutkimuksen neuvoston (STN) teemakuulemiseen verkossa 28.5.* (haettu 26.5.2020)

Miettinen Tarmo; Muukkonen Matti, Myrsky Matti & Pohjolainen Teuvo (2009) *Uusi yliopistolainsäädäntö*. Helsinki: CC Lakimiesliiton kustannus.

Miettinen Tarmo (2009) Työsuhde yliopisto-opettajan palvelussuhteena. *Acatiimi*. 2/2009.

Niiniluoto Ilkka (2011) *Dynaaminen sivistys yliopisto*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Niinistö Sauli (2020) *Tasavallan presidentti Sauli Niinistön puhe Turun yliopiston 100-vuotisjuhlassa*. <https://www.presidentti.fi/puheet/tasavallan-presidentti-sauli-niiniston-puhe-turun-yliopiston-100-vuotisjuhlassa-28-2-2020/> (haettu 5.5.2020)

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2005) *Yliopistojen tulosoikeuden kehittämissuunnitelma III*. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/80321> (haettu 27.11.2019)

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2016) *Yliopistolakiuudistuksen vaikutusten arviointi*. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/75416> (haettu 26.5.2020)

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2018) *Luovuutta, dynamiikkaa ja toimintamahdollisuuksia: ehdotus ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen rahoitusmalleiksi vuodesta 2021 alkaen*. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161252> (haettu 28.11.2019.)

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2019) *Opetus- ja kulttuuriministeriön asetus yliopistojen perusrahoituksen laskentakriteereistä*. <https://minedu.fi/paatos?decisionId=0900908f80608982> (haettu 28.11.2019)

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2020) *Tiede ja tutkimus*. <https://minedu.fi/tiede-ja-tutkimus> (haettu 25.5.2020)

Oulun yliopisto (2018) *Akateeminen vapaus puhuttaa professoreita*. <https://www oulu.fi/yliopisto/node/55626> (haettu 28.11.2019)

Perustuslaki 1999/731. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L11P123> (haettu 27.11.2019)

Perustuslakivaliokunta (1997) *PeVL 3/1997 v p - HE 263/1996 vp*. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Documents/pevl_3+1997.pdf (haettu 27.8.2019.)

Seuri Allan & Vartiainen Hannu (2018), *Yliopistojen rahoitus, kannustimet ja rakennekehitys*. https://www.talouspolitiikanarviointineuvosto.fi/wordpress/wp-content/uploads/2018/01/Seuri_Vartiainen_2018-1.pdf (haettu 13.2.2020)

Sivista (2020) *Yliopistojen yleinen työehtosopimus*. https://www.sivista.fi/wp-content/uploads/2020/05/Yliopistojen_yleinen_tyoehtosopimus_1.4.2020-31.3.2022-kasikirjoitus.pdf (haettu 11.5.2020)

Sorsa Ville-Pekka (2017), *Riittävätkö rahat yhteiseen hyvinvointiin? Teoksessa Kananen Johannes (toim.) Kilpailuvaltion kydyssä*. Helsinki: Gaudeamus. 69-96.

Suomen Akatemia (2018a) *Tieteen tila 2018*. https://www.aka.fi/globalassets/42julkaisut/aka_tieteen_tila_2018_web.pdf (haettu 25.5.2020)

Suomen Akatemia (2018b) *Strategisen tutkimuksen neuvoston jäsenen roolit ja tehtävät (2019–2021)*.

https://www.aka.fi/globalassets/33stn/materiaaleja/stn_jasenen_tetavankuvaus_2018.pdf
(haettu 25.5.2020)

Suomen Akatemia (2020a) *Tutkimusinfrastruktuurit*. <https://www.aka.fi/fi/tiedepoliittinen-toiminta/tutkimusinfrastruktuurit/> (haettu 25.5.2020)

Suomen Akatemia (2020b) *Miten rahoituspäätökset tehdään?*
<https://www.aka.fi/fi/arviointi-ja-paatokset/miten-rahoituspaatokset-tehdaan/> (haettu 25.5.2020)

Suomen Akatemia (2020c) *Miten hakemukset arvioidaan* <https://www.aka.fi/fi/arviointi-ja-paatokset/arviointipaneelit-arviointikriteerit-ja-asiantuntijat/> (haettu 26.5.2020)

Syrjämäki Sami (toim.) (2018) *Vapaus*. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry / niin & näin

The Telegraph (2019) *Universities including Oxford and Cambridge at risk of downgrade in donor drought, warns Moody's*
<https://www.telegraph.co.uk/business/2019/11/14/universities-including-oxford-cambridge-risk-downgrade-donor/> (haettu 11.2.2020)

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (2019) *Ravitsemussuositukset*.
<https://thl.fi/fi/web/elintavat-ja-ravitseminen/ohjeet-ja-suositukset/suositukset-ja-toimenpideohjelmat> haettu 8.10.2019

Tuomi Jouni & Sarajärvi Anneli (2012) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tuori Kaarlo (1999), *Sivistysouikeudet*. Teoksessa Hallberg Pekka ym. *Perusouikeudet*. Helsinki: WSOYpro. 511-531.

United States Supreme Court (1957) *Sweezy vs. New Hampshire*.
<https://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/354/234.html> (haettu 11.5.2020).

Uusitalo Paavo & Lipponen Jukka (1995) *Magna Charta – Eurooppalaisten yliopistojen toimintaperiaatteita koskeva julistus*. Teoksessa P. Uusitalo & J. Lipponen (toim.) *Yliopisto ja valtiovalta*. Helsinki: Gaudeamus Kirja. 175-177.

Valtioneuvosto (2007) *Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen hallitusohjelma*.
<https://valtioneuvosto.fi/documents/10184/368562/hallitusohjelma-vanhanen-II/2a27514c-b939-4bb6-9167-ce886c358dff> (haettu 27.11.2019)

Valtioneuvosto (2019) *Strategisen tutkimuksen teema-alueet ja painopiste vuodelle 2020*
<https://valtioneuvosto.fi/paatokset/paatos?decisionId=0900908f80657dfd> (haettu 25.5.2020)

Valtioneuvoston kanslia (2004) *Osaava, avautuva ja uudistuva Suomi – Suomi maailmantaloudessa -selvityksen loppuraportti*.
https://etene.fi/documents/10616/622938/J1904_Osaava%2C+avautuva+ja+uudistuva+Suumi+-+loppuraportti.pdf (haettu 3.6.2020)

Yle Uutiset (2016) *Pääministeri: Yliopistojen tultava niukemmalla toimeen.* <https://yle.fi/uutiset/3-8831183> (haettu 25.5.2020)

Yle Uutiset (2020) *Lapin yliopisto aloittaa yt-neuvottelut.* <https://yle.fi/uutiset/3-11201043> (haettu 6.5.2020)

Yliopistolaki 2009/448. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090558> (haettu 28.11.2019)

Gradun haastattelut	Tutkimus/vapauden substanssi	Yliopistopolitiikka	Työ(yhteisö)
Kysymykset	<ul style="list-style-type: none"> Mitä akateemisuus sinulle merkitsee? Mitä akateeminen vapaus sinulle merkitsee? Miten akateeminen vapaus ilmenee? Mitä akateemisia vapauksia sinulla on? Voiko tutkija vaikuttaa akateemiseen vapauteen? Mitä odotuksia sinulla on suhteessa akateemiseen vapauteen? Millainen merkitys tutkimuksen aiheella on akateemiseen vapauteen? Millä tavoin akateemista vapauttasi tuetaan? 	<ul style="list-style-type: none"> Millaiset käytännöt tukevat tai rajoittavat akateemista vapautta? Millainen talouden suhde on akateemiseen vapauteen? Millainen merkitys kilpailulla rahoituksella on akateemiseen vapauteen? Millainen vaikutus tulostavoitteellisuudella on akateemiseen vapauteen? Millainen strategisen ohjauksen merkitys tai suhde on akateemiseen vapauteen? Millainen vaikutus yliopiston profiloitumisella on akateemiseen vapauteen? Millainen yhteiskunnallisen tai poliittisen ilmapiirin vaikutus on akateemiseen vapauteen? Millainen akateemisen vapauden tila on tällä hetkellä? (Turvattu vai uhattu?) 	<ul style="list-style-type: none"> Miten akateeminen vapaus näkyy työpaikallasi? Mitkä työtehtäväsi akateeminen vapaus kattaa? Millainen työsuhteen muodon (osa-aikainen vs. vakinainen) merkitys on suhteessa akateemiseen vapauteen? Millainen työkokemuksen suhde on akateemiseen vapauteen? Voiko akateemista vapautta olla joillain enemmän kuin joillain toisilla?